

INNEHÅLL.

	Sid.
ÅKE HOLMBERG, fl. doktor, Göteborg: Skandinavismens kris. Alliansfrågan våren och sommaren 1863	137
SVEN KJÖLLERSTRÖM, professor, Lund: Stigtomtprästen och den s. k. D-källan till Uppsala möte.	212
JERKER ROSEN, docent, Lund: Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. En författningshistorisk skizz	224
SIGURD KROON, teol. licentiat, Lund: Provinsialkonsiliet i Söderköping år 1436	271
HANS LENNART LUNDE, fl. licentiat, Göteborg: Skandinavism och liberalism.	283

Scandia utkommer två gånger årligen. Priset för årgång är 8 kronor, för löst häfte 5 kronor.

Tidskriften är tillgänglig i allmänna bokhandeln. Abonemang tecknas hos redaktionen, adress Lund, samt i boklådorna i Sverige, Danmark, Norge, Finland och på Island.

SCANDIA

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

UTGIVEN AV LAURITZ WEIBULL

BAND XVII.

ÅRGÅNG 1946

HÄFTE 2.

STOCKHOLM, BOKFÖRLAGET NATUR OCH KULTUR
KÖBENHAVN, GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
OSLO, GYLDENDAL NORSK FORLAG

Skandinavismens kris.

Alliansfrågan våren och sommaren 1863.

1.

Den segslitna dansk-tyska dragkampen om Holstein och Slesvig nalkades vid 1860-talets början sitt avgörande. Det gällde vid denna tid för Danmarks diplomati att tillförsäkra landet vänskapliga makters stöd mot övermakten.

Regeringen Hall hade emellertid föga framgång i detta avseende. De internationella förhandlingarna år 1862 visade, att Danmark stod tämligen isolerat. Och den 24 sept. detta år skärptes isoleringen på ett olycksbådande och uppseendeväckande sätt. Denna dag avlät Englands utrikesminister, Lord Russell, från Gotha, där han vistades i drottning Victorias sällskap och omgiven av tyska eller tyskorienterade politiker, en depesch med förslag till lösning av det dansk-tyska problemet: konungariket Danmark, Slesvig, Holstein och Lauenburg skulle få var sin men ingen gemensam representation. Ingen lag skulle därefter få giltighet i någon landsdel förrän den antagits av dennas representation. Förslaget skulle i praktiken ha betydtt en sönderstyckning av Danmark. Det mottogs följaktligen med förtjusning i Tyskland, med förtvivlan av danska regeringen¹. En bild av stämningen i Köpenhamn ger svenske ministern greve Henning Hamilton i en rapport till Stockholm. Den danske konseljpresidenten Carl Christian Hall hade kommit till honom med sin regeringskollega Orla Lehmann, den senare ännu mer upprörd än Hall. »Han sade att

¹ Neergaard, Under Junigrundloven II, 548 ff.

han för sitt fädernesland förutsåg Polens öde, att det åtminstone var nödvändigt att falla kämpande, att det inte fanns någon annan möjlighet till räddning för Danmark än att kasta sig i kejsar Napoleons armar¹. Några månader senare hade även Ryssland och Frankrike mer eller mindre kraftigt understött Russells förslag. 1860 hade utrikesminister Schleinitz i preussiska deputeradekammaren sagt, att Preussens politik gick ut på att uppskjuta avgörandet tills Danmark isolerats. Hamilton ansåg sig kunna konstatera att ögonblicket var inne².

Carl XV var genast på det klara med att den dansktyska konflikten genom Russells Gothadespesch nått en avgörande punkt. »Den danska saken ser ganska betänklighet», skrev han till sin statsminister för utrikesärenden, greve Ludvig Manderström. »Den kan komma att hoga lugnet i Norden, ett lugn nu än någonsin angelägnare, då vi äro, vill Gud, nära se 'une entente cordiale' åter inträda i stället för jalousien som med inbördes missförstånd rådde nyligen emellan Sverige och Norrige. Äfven utförandet af vårt jernnät och vårt försvars verk fordrar tid! Tid måste vinnas à tout prix. Detta kan endast genom Danmarks beslutssamma uppträdande ega rum! Bör jag ej skriva till Konungen?»³

Utan tvivel är det här man har att söka bakgrunden till den aktivitet konungen utvecklade för sin skandinaviska politik de sista månaderna av 1862⁴. Den danska saken hade nått en utveckling som kunde hoga lugnet i Norden, det gällde därför att vara beredd att i skandinavismens intresse utnyttja de möjligheter orostiden kunde medföra.

¹ Hamilton t. Manderström, 13. 10. 1862; RA. Översatt.

² Hamilton t. Manderström, 19. 12. 1862; RA. Översatt.

³ Carl XV t. Manderström, 15. 10. 1862; RA. Enligt konungens önskan telegraferade Manderström till Hamilton: »Kongl. Maj:t vill skriva till Konungen af Danmark och uppmana honom att taga ett beslutande steg med afseende å Holstein; men vill förut höra om Grefven anser ett sådant steg vara af nytta». Manderström t. Hamilton, 15. 10. 1862; RA.

⁴ Jfr Holmberg, Skandinavismen i Sverige, 395 ff.

Carl XV:s brev till Manderström har en starkt fredlig tendens. Han framförde därmed en för mottagaren plausibel motivering för att skrida till påtryckningar på Danmark. Det beslutsamma danska uppträdande Carl ville stimulera, innebar givetvis Holsteins utsöndring — skandinavernas prætoria censeo. Tydligt har han också räknat med, att den betänkliga situationen borde göra Danmark moget att följa den svenska politikens ledning.

Beräkningen var fullt riktig. Händelserna i Köpenhamn från och med årsskiftet 1863 visade detta på det mest fullständiga sätt. De ha skildrats av Aage Friis under rubriken Skandinavismens Kulmination, en så till vida adekvat titel som den politiska skandinavismen i Danmark med dem nådde sin höjdpunkt.

Vid den kungliga nyårstaffeln på Fredensborg 1863 yttrade biskop D. G. Monrad, kultusminister i danska regeringen, till Hamilton, att Danmark inom två månader måste ha förbund med Sverige eller utan strid sluta sig till Tyskland. Dagen därpå kom Orla Lehmann till svenske ministern för att dryfta ett nordiskt försvarsförbund. Den 11 januari fick Hamilton besök av Monrad, som föredrog ett utkast till en skandinavisk federativ stat med gemensam civillista (d. v. s. dynastisk enhet), diplomati, här, flotta, tull-, post- och telegrafväsen, samt en gemensam representation på två kamrar (efter USA:s mönster). Om Sverige var villigt att ingå en sådan förening, kunde Monrad inom två månader skaffa en till enstämmighet gränsande opinionsyttring i detta syfte. Prins Christian, den senare Christian IX, var tysk, framhöll Monrad, och i sitt eget och sin familjs intresse borde han ta vad som erbjöds honom som ersättning för en krona, som han blott hade protokollrätt till¹.

Efter ytterligare fjorton dagar återkom Lehmann och frågade, om Hamilton ansåg det omöjligt, att kungahusen inbördes ordnade frågorna så att Monrads mål kunde nås,

¹ Hamilton t. Manderström, 2. 1. och 12. 1. 1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 11 ff.

men utan våld och med Europas bifall¹. I början av februari 1863 tog därefter Lehmann upp den skandinaviska frågan i ett trängre utskott av danska regeringen; det omfattade honom själv, Monrad, konseljpresidenten Hall och finansministern Carl Emil Fenger. Han påvisade, att om man ville ha ett offensivt-defensivt förbund med Sverige, måste man ge mer än ett löfte om dansk hjälp. Det räckte inte heller med en dynastisk förbindelse, ty däri skulle Sverige, om Danmark intog samma ställning som Norge, inte se någon fördel. Man måste gå vidare till en verklig federation. Därjämte kunde en dynastisk förbindelse förberedas, framför allt genom ett arvfördrag och genom prins Fredriks (Christians son) förmäling med prinsessan Lovisa (Carl XV:s dotter). Lehmann föreslog att Hall konfidentiellt skulle hänvända sig till Hamilton².

Den 13 februari infann sig Hall hos Hamilton. Han uppställde som mål för den skandinaviska politiken en författningsmässig nordisk förening. Även tronenhet borde churu utan våldsam omstörtning, förberedas. Men det föreliggande och för ögonblicket praktiska var enligt Hall spörsmålet om en allians, eller snarare en förklaring från Sverige, att man ansåg ett tyskt angrepp mot Danmark på grund av Danmarks och Slesvigs inre förhållanden såsom casus belli, och han sökte därför gendriva möjliga svenska invändningar mot en sådan³.

Ytterligare ett par gånger, den 20 februari och den 6 mars, uppsökte Lehmann Hamilton, ena som andra gången för att påyrka en nordisk union⁴.

Hur upptogs nu från svensk sida dessa energiskt upprepade danska hänvändelser? För Hamiltons del föreligger två grupper av källor: dels hans egna utförliga redogörelser

¹ Hamilton t. Manderström, 26. 1. 1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 27.

² Friis, Skandinavismens Kulmination, 6 ff.

³ Friis, Skandinavismens Kulmination, 29 ff.

⁴ Hamilton t. Manderström, 20. 2. och 7. 3. 1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 35 ff.

och utläggningar i officiella depescher och privatbrev till Manderström, dels mer sporadiska danska uppgifter om hans hållning. De båda källgrupperna ge, åtminstone vid en första översyn, helt och hållet olika bilder av Hamiltons politik.

Enligt sina egna uppgifter har Hamilton i början av januari inför Lehmann framlagt de sedvanliga svenska invändningarna i alliansfrågan¹. Inför Monrad har han förklarat sig viss, att svensk-norska regeringen icke ville arbeta för ett mål som skulle rubba den danska tronföljdsordningen. Sin privata uppfattning hade han deklarerat sålunda: för Danmarks upptagande i den svensk-norska unionen ville han ingenting göra, utan ville tvärtom göra allt för att hindra det. För en federativ stat ville han likaledes ingenting göra under rådande omständigheter, men om en dansk omvälvning gjorde den till ett europeiskt önskemål, skulle han överväga möjligheten av och formerna för dess bildande. Förutsättningarna för en skandinavisk sammansmältning till ett skulle icke inträffa under hans och Monrads livstid; eljest skulle han ansett det för ett mål värdigt en Richelieu².

Då Lehmann i slutet av januari kom med tankar liknande Monrads och talade om möjligheten av danska monarkiens upplösning i dess beståndsdelar, hade Hamilton enligt egna uppgifter aktat sig att ge någon uppmuntran till ett våldsamt och farligt steg, men å andra sidan förklarade, att Sverige givetvis för sin egen skull icke likgiltigt kunde se en sådan händelse. Om olyckan inträffade, måste Sverige söka medverka till en lösning som med Europas bifall kunde säkra Nordens självständighet. Hall hade han den 13 februari försäkrat om Sverige-Norges levande och uppriktiga sympati för Danmarks sak, men hade också framhållit att hans regering trott sig handla också i Danmarks intresse genom att bevara en opartisk ställning, som gav svenska regeringens moraliska inflytande större tyngd och gav den frihet att

¹ Hamilton t. Manderström, 2. 1. 1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 12.

² Hamilton t. Manderström, 12. 1. 1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 14 ff.

handla efter omständigheterna. Under Lehmanns förnyade hänvänelser hade Hamilton sökt dra honom in på verklig-
hetens mark, där han inte tyckte det var svårt att finna de
hinder, som stod i vägen för Lehmanns planer¹.

Sådan är kontentan av det språk Hamilton säger sig
ha fört inför de danska ministrarna. Under betydande av-
de svenska sympatierna för Danmark har han avböjt alla
förhandlingar om en skandinavisk union, och i alliansfrågan
hävdad sin regerings önskan att hålla sig fri från engagemang.
Än kraftigare understryker Hamilton sin negativa inställning
i sina kommentarer till händelserna. Speciellt gentemot
Monrad ger han därvid uttryck för den starkaste misstro.
Över huvud taget framställer han den danska aktionen som
ett sjukdomssymtom i den danska staten².

För samtalet mellan Hamilton och Hall den 13 febru-
ari föreligger också en dansk redogörelse, författad efter Halls
referat av dennes närmaste man i utrikesdepartementet, P.
Vedel. Enligt denna redogörelse var Hamilton enig med
Hall i hans uppfattning om målet — en författningsmässig
förening och tronenhets — och uttalade sin samstämmighet
med en viss värme. Han hade, sade han, sett hur hastigt en
blomstrande ätt kunde närma sig upplösning. På Carl Johans
tid tycktes Sverige ha en frodig kungastam; nu berodde
dynastin på prins Oscars svaga barn. Han hade därför av-
alla krafter strävat att närma prins Christian och kung Carl
till varandra. Även i fråga om det för ögonblicket praktiska
— alliansen eller den svenska solidaritetsförklaringen — med-
gav Hamilton enligt Vedels berättelse, att om man tidigare
kunnat mena att Sverige borde underlåta allt som kunde
uppfattas som upphetsning av bägge parter, så låg det efter
Russells uppträdande annorlunda till. När Hall gentemot
en tänkt invändning, att Sverige borde vänta tills Tyskland
verkligen angrep Danmark, framhöll att Danmark måhända

¹ Hamilton t. Manderström, 26. 1., 14. 2. (officiell depesch) och 20. 2.
1863; Friis, Skandinavismens Kulmination, 27 f., 32 och 36.

² Jfr framför allt Hamilton t. Manderström, 23. 1. 1863; Friis, Skandina-
vismens Kulmination, 22 ff.

inte trodde sig starkt nog att upptaga kampen utan att ha säker-
het för Sveriges understöd, samt att hela striden kanske kunde
undvikas om Tyskland och Europa i tid såg att Norden stod som
en man, medgav Hamilton riktigheten av dessa betraktelser.
Officiellt skulle han blott tillråda sin regering ett uttalande
till västmakterna att Sverige, om det kom till övergrepp över
Tyska förbundets gräns, skulle ha sina egna intressen att
försvara och då förutsåg allvarliga och allmänna konflikter.
Resten av sitt samtal med Hall skulle han privat meddela
Manderström¹.

Genom Vedels framställning känna vi alltså Halls upp-
fattning om samtalets förlopp. Notiser i Kriegers dagbok ge
en antydning om det intryck Lehmann medförde från sina
övertläggningar med svenske ministern. Han försäkrade att
Hamilton bona fide arbetade för hans skandinaviska planer.
Lehmann hade sagt: »Vi ha en Victor Emanuel, Cavour
måste Ni vara». Hamilton hade svarat, att om han också
hade några egenskaper, som lämpade sig därför, saknade
han många, men att det alltid, när något skulle ske, fanns
den som gjorde det. Han hade också försäkrat Lehmann,
att han på det ivrigaste drev underhandlingar i saken med
Manderström².

Friis har i inledningen till sin citerade skrift berört de
danska nationalliberalernas uppfattning av Hamilton och den-
nes ställning till skandinavismen. Hamilton har, enligt hans
uppfattning, varit persona gratissima i Köpenhamn. Hans
principiellt sympatiska hållning till skandinavismen blev icke
fördold. I hans intima korrespondens framträder hans kri-
tiska inställning mer oförbehållsamt än under samtal med
de ivriga danska skandinaverna. Hamiltons allmänna skandi-
naviska sympatier ha nog »vid många tillfällen präglat hans
uttalanden, så att de, t. o. m. när de hölls rent allmänt eller
rentav var starkt reserverade, kunde ge nationalliberalerna
intryck av en mer vitgående anslutning till deras synpunk-

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 29 ff.

² Krieger, Dagböger II, 298 f.

ter än orden i och för sig berättigade till. Han var för visso artig och tillmötesgående; de värtaliga nationaliberala herrarna kan ofta ha varit mer upptagna av sin egen argumentering än betänkta på att kritiskt värdera, hur mycket man vågade lägga in i Hamiltons älskvärda anmärkningar¹. I enlighet med denna uppfattning skildrar Friis i fortsättningen av sin framställning Hamiltons reaktion, som han emellertid icke närmare diskuterar, helt och hållet efter dennes egna brev och rapporter till Manderström. Han understryker enigheten och förtroligheten mellan Hamilton och Manderström, bl. a. genom termen »Hamilton — Manderströms hållning»². På uppfattningen att de danska inviterna klart avisats från svensk sida — inklusive Hamiltons — bygger Friis också sitt påstående, att Hall drivit sin politik alltifrån våren 1863 under vetskap om att Sverige icke ville vara med om en skandinavisk union³.

Uppfattningen att nationaliberallerna, upptagna av sin egen argumentation, ofta lagt mer i Hamiltons älskvärda anmärkningar än orden berättigade till, är präglad av det nedlåtande löje varmed eftervärlden älskat att betrakta »professorspartiet». Den vinner i detta speciella fall stöd av den skildring av Lehmanns sinnesförfattning våren 1863, som Krieger ger i sina dagböcker: Lehmann kan inte tåga med sina skandinaviska planer. Dessa svärmerier verka som opierus på honom. Allt annat lämnar honom likgiltig. En människa i den situationen är givetvis intet gott vittne, och man gör säkrast i att lämna å sido hans meddelanden om Hamiltons hållning. Till på köpet ha de på sin väg till vår kännedom passerat Krieger. Men kvar står Vedels berättelse efter Halls referat av samtalet den 13 februari. Friis har själv givit denna framställning vitsord framför Hamiltons rapporter, när det gäller att fastslå vad Hall yttrade⁴. Enligt min mening förtjänar den tilltro även beträffande Hamiltons

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 9 f.

² Friis, Skandinavismens Kulmination, 41. Jfr 10 f. och 20.

³ Friis, Skandinavismens Kulmination, 56 ff.

⁴ Friis, Skandinavismens Kulmination, 34.

uttalanden. Älskvärdhet och allmänna skandinaviska sympatier på dennes sida, supponerad godtrogenhet och självupptagenhet från Halls kan icke tillsammans förklara och bortförklara Halls referat: antingen är detta riktigt, och då har Hamilton givit Hall sitt stöd både när det gällde framtidsmålet, en skandinavisk union, och ögonblickets önskemål, ett aktivt uppträdande från Sveriges sida till Danmarks förman; eller är det oriktigt, och Hall har då önskat vilseleda Vedel. Sistnämnda antagande är orimligt, och det första alternativet synes därför a priori mest sannolikt. Den bild Halls referat ger av Hamilton som skandinav, överensstämmer dessutom och framför allt med vad man trots allt kan utläsa också ur aktstycken av Hamiltons egen hand.

Bland greve Henning Hamiltons egenhändiga handskrifter finnes i Upsala Universitetsbibliotek bevarat konceptet till en aldrig offentliggjord skrift, betitlad »Skandinavismen. En framtidstanke af xxxx». Den är, såsom framgår av de handlingar och tillstånd som omtalas, avfattad under senare hälften av 1862¹. Efter en inledande betraktelse om att en dynasti lutar till sitt fall då en regent visar okunnighet, utsvävningar, svaghet för gunstlingar, likgiltighet för offentliga angelägenheter, missaktning för erfarna mäns omdöme och

¹ I manuskriptet nämnes Blixens broschyr Skandinavismen practisk av år 1857 såsom utkommen för fem år sedan. Studentmötet i Köpenhamn sommaren 1862 omtalas. Detta ger för Hamiltons manuskript dateringens senare hälften av 1862. Måhända kan datum ytterligare preciseras. Man kan nämligen sammanställa det motto som inleder skriften, Victor Hugos ord: »On n'a qu'une soif, la paix; On n'a qu'une ambition, être petit», med vad Hamilton yttrar i ett brev till Malmsten den 27 dec. 1862: Jag går och funderar på ett och annat, heter det där. Först nämnes representationfrågan, men därefter övergår Hamilton till sin ställning i Köpenhamn. Diplomatum-gänget tillfredsställer honom ej. »Derefter går jag mycket, såsom de stora gåsungaerne, till hvilka jag egentligen hörer, för mig sjelf. Vidare relateras jag af att vara representant för en liten makt, som mot orättvisa, våld och hård icke kan sätta annat än sitt fogligt uttalade ogillande.» (Kursiverat här.) UUB, A 32:h 9. Ur en sådan sinnesstämning synes skriften om Skandinavismen sprungen, och jag är därför böjd att anse den tillkommen mot slutet av 1862, således omedelbart innan de danska ministrarna inledde sina skandinaviska sonderingar.

en fruktan för ärliga omdömen som nedlåter sig till lögn och maktmissbruk, samt om att ett själviskt, förslappat och irreligiöst folk kan försvinna, övergår Hamilton i sin framställning till skandinavismens historia. Hunnen till Carl XV påpekar författaren, att många väntade sig ett nytt uppsving i den skandinaviska frågans utveckling med Carls tronbestigning. »Hvad har emellertid inträffat? Vi vilja ej här framställa eller bedöma handlingar eller orsaker... Det är blott på verkningarne, som vi önska fästa uppmärksamheten, och dessa äro utan tvivel, att Skandinavismen, som vid Konung Carls uppstigande på thronen i alla de tre nordiska rikena, särdeles i Danmark och Sverige, egde talrika anhängare, småningom sett de flesta bland dem draga sig tillbaka, så att man med visshet kan säga, att ett organiseradt skandinaviskt parti, handlande under en gemensam ledning och för ett visst mål, ingenstädes är att finna.»

Men en stor tanke dör inte, fortsätter Hamilton. »De som nu hoppas och tro på *Nordens enhet* äro kanske få, men befriade från skuggan af ett lumpet, dynastiskt sträfvande, kunna de... klarare skönja sitt mål. Detta är numera *Folkens Förening*.»

Nästa avsnitt av framställningen tar upp frågan, huruvida tanken på en dynastisk förening är brottslig. Svaret blir nej, ty prins Oscar kan resignera (fastän svenska och norska folket ej torde vilja byta dynasti), danska tronföljdsordningen kan rubbas¹. Lagliga möjligheter existera alltså. Tiden har icke stor respekt för dynastier och varken den svenska eller den nya danska har ålderns helgd.

Hamilton söker därefter med Polens, Italiens och Tysklands exempel samt med hänvisning till Danmarks fara, som

¹ På tal om tronföljden i Sverige nämner Hamilton ett rykte om dens överflyttande till prinsessan Lovisa. Detta bestyrker ytterligare dateringen i föregående not. Vid början av 1862 års riksdag hade riksdagsman Gross från Kalmar län väckt motion i denna riktning. Konstitutionsutskottet hade emellertid kastat den i papperskorgen. Mauderström t. Hamilton, 25. 12. 1862; UUB, F 860: i. Jfr f. ö. Lehmanns spekulationer i det danska regeringsutskottet om förmäning av Lovisa och prins Christians son.

också är Sveriges, visa sammanslutningens nödvändighet. Han framhåller att det icke räcker med litterär enhet, ej heller med dynastisk. Inte ens Danmark skulle tjäna på en blott dynastisk union, ty dess tvister måste vara avgjorda innan en union kunde komma till stånd, och bleve det öppna fientligheter skulle säkert oberoende härav svenskt och norskt blod flyta i kampen. Tanken på en off- och defensiv allians avvisas likaledes såsom opraktisk. Konungen kunde visserligen sluta den, men representationen skulle ej bevilja de nödvändiga medlen, om det inte vore en skandinavisk och europeisk nödvändighet, och i så fall skulle Sverige hjälpa utan förhandsavtal.

Det mål författaren slutligen uppställer är: De skandinaviska folkens förening till *ett* under *en* konung. Detta mål är inte bara ett inbillningskraftens alster. »Så aflägsat dess förverkligande än må synas, fordras dertill kanske icke mera än en *händelse* och en *man*». I väntan härpå borde man förbereda sig, så att det ej bleve en våldsam brytning. »Den sanna konservatismen är icke stillastående; dess kännetecken är, att den under sitt främåtskridande icke blickar *endast* framåt, utan äfven tillbaka och åt sidorna, för att vara viss att styra riktig kurs. Det är också därför i dess händer vi önskade se den Skandinaviska frågan... Fältet är för Nordens statsmän så mycket tacksammare att bearbeta, som det, trots all kunglig och journalistisk skandinavism, under de sednare åren snart sagdt legat i ödesmål». Såsom lämpliga åtgärder rekommenderar Hamilton gemensam lagstiftning, gemensamma konsulter, gemensambet i militär utrustning och utbildning, ökad kommunikation och handelsfrihet o. s. v. Skriften slutar med en förhoppning, att den skall bidra till att lyfta skandinavismen ur intrigerernas och de smygande planernas dy, till fri och öppen diskussion mellan de trenne folk, »hvilkas *största angelägenhet* den är»¹.

Den skandinaviska åskådning Hamilton redovisar i denna skrift, var en radikal helstatsskandinavism. Den avvisade

¹ UUB, F 860: a.

såsom otillräckliga alla mål utom de tre nordiska folkens sammansmältning till ett. Den vände sig mot den journalistiska, d. v. s. liberala skandinavismen, likaväl som mot den dynastiska. Tronenheten stod visserligen även för Hamilton såsom ett önskemål, men det var honom likgiltigt om bernadotter eller glücksburgare bar de förenade kronorna. För Carl XV:s planer och strävanden hyser han ingenting annat än förakt. Av slutorden att döma har Hamilton tänkt publicera sin skrift. Att han icke gjorde det, var välbetänkt. Om författarskapet röjts, skulle hans ställning som minister och över huvud taget som ämbetsman ha blivit ohållbar, efter de beska piller han tillåter sig att servera sin herre och konung.

Det var i de konservativas händer Hamilton önskade se den skandinaviska frågan. Hans åskådning får därigenom slätskap med den man tidigare lärt kanna genom Bismarcks och Blixen Fineckes korrespondens, men såsom skriften vittnar om, var Hamilton avgjort fientlig mot Blixen och dennes anhängare. Han har betraktat dem som simpla intrigmakare. Hans program var målmedvetet och öppet förberedelsearbete på samhällslivets alla områden, i avvaktan på den stund då den verkliga enheten kunde realiseras. När skulle den inträffa? Hamilton kände icke svaret, men, skrev han, därtill fordras »kanske icke mera än en *händelse* och en *man*». Det är icke svårt att gissa vem den mannen var, icke heller att förstå vilken händelse Hamilton förväntade. Det var icke utrottet av ett danskt-tyskt krig, ty Hamilton betonade uttryckligen, att den striden måste vara utkämpad innan unionen kom till stånd. Det var knappast heller en revolution i Danmark, fastän som vi sett Hamilton i sina samtal med Monrad och Lehmann våren 1863 framhöll, att en omvälvning i Danmark kunde göra det nödvändigt för Sverige att medverka till en lösning som säkrade Nordens självständighet, och kunde komma honom själv att överväga möjligheten av en federativ stat¹. Ingenting tyder på att Hamilton önskat en sådan

utveckling. Det är därför föga tvivel underkastat, att Hamilton liksom så många av sin samtid sett fram emot en stor europeisk uppgörelse, en omgestaltning av Europas karta som gav nationalitetsrörelserna vad som tillkom dem. Trots sitt avståndstagande från Carl XV:s skandinaviska politik, har han alltså haft samma uppfattning som kungen om skandinavismens »gynnsamma ögonblick».

Det är utifrån denna grundåskådning man har att utröna Hamiltons ståndpunkt under förhandlingarna i januari — mars 1863. De danska nationalliberalerna ha icke missat tolkat hans älskvärdhet: han var skandinav, och ingalunda blott i allmän princip. Men icke vilken som helst skandinavism accepterade han. Monrad räknade han till intrigörerna, misstänkte honom för att vilja störta Hall och stå i förbindelse med Blixen. Av alla Danmarks offentliga personer ansåg han därför Monrad vara den man från svensk sida allra minst borde knyta förbindelse med¹. Lehmann betraktade han visserligen som hederlig, men fantast². Annorlunda Hall. Redan sommaren 1862 hade Hamilton uppträtt som dennes försvarare mot blixenska anslag³. Och vad Hall yttrade den 13 februari om det skandinaviska framtidsmålet, överensstämmer fullkomligt med de åsikter Hamilton nedlagt i sin skrift om Skandinavismen. Intet tvivel därför om att Hamilton, såsom Vedel uppger efter Halls referat, bebyggt sin samstämmighet. I fråga om alliansen, som Hamilton av praktiska skäl avvisat i sin tillämnade broschyr, har han däremot, för så vitt Vedel-Hall har rätt, ändrat ståndpunkt. Detta framhåller han också enligt deras referat uttryckligen för Hall, och han anger orsaken: Danmarks prekära läge efter Russells Gothadepesch. Även på denna punkt verifieras den danska källan av Hamiltons egna skrivelser. I själva verket har Hamilton alltifrån senhösten 1862 i sina privata skrivelser till Manderström med

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 23.

² Friis, Skandinavismens Kulmination, 36.

³ Holmberg, Skandinavismen i Sverige, 389 ff.

diplomatisk försiktighet, men icke otydligt bearbetat denne för aktivt understöd åt Danmark.

Redan citerade är Hamiltons mörka skildringar av stämningar och tillstånd i Danmark efter lord Russells deposesch¹. Efter hans mening fanns det, skrev han en av de sista dagarna av året 1862, endast två möjligheter att förebygga ett nytt helstatsförsök. Den ena var att Tyska förbundet bröts sönder, den andra låg »i ett bestämdare uppträdande från Sveriges sida, hvarpå icke nu är att tänka, men hvilket vore tillräckligt att här ånyo väcka den anda, hvarigenom Danmark år 1849 gick halft segrande ur den olika striden». Trots den inskjutna reservationen, att denna utväg nu var otänkbar, lämnar fortsättningen av brevet besked om att den hade Hamiltons sympatier. Som dansk minister skulle valet vara honom lätt: han skulle i Slesvig och Holstein göra vad han ansåg rätt, »och derpå *kriget* . . . Såsom Svensk Minister på stället är mitt val, tills vidare Ordres, ännu lättare, ty om det icke är särdeles äroftullt att lägga händerna i kors och se på hvad andra göra, är det åtminstone bequämligt». Hamilton erkände emellertid, att detta inte rätt väl överensstämde med hans kynne, och att det var honom en lindring i kvalen när han fick tillfälle att utgjuta sina känslor. Ett sådant tillfälle hade engelske ministern Paget berett honom genom påståendet, att Holsteins utsöndring stötte på alltför stora svårigheter. »Jag trodde mig», säger Hamilton, »hafva ett ganska praktiskt bevis för utsöndringens möjlighet, ty om Sverige endast erbjöd sig att ställa 20,000 man vid Eideren, hemsällde jag till honom sjelf, huruvida han icke trodde, att Holstein om två månader skulle vara utsöndrad?»². Vad Hamilton här framställer som ett tankeexperiment och ett känsloutbrott är uppenbarligen menat som en anvisning åt läsaren. Ville man undvika helstaten, för den svenska utrikesledningen alltsedan kung Oscars da-

¹ Jfr s. 137 f.

² Hamilton t. Manderström, 28. 12. 1862; UUB, F 860: n.

¹ Jfr s. 139.

² Hamilton t. Manderström, 2. 1. 1863; UUB, F 860: o.

gar det röda skynket för tjuren, var löftet om 20,000 man vid Ejdern det rätta medlet.

Det är påfallande, att detta bearbetningsförsök från Hamiltons sida igångsattes omedelbart innan de danska regeringsledamöterna öppnade sin unions- och förbundsaktion. Den misstanke som därav kan förmedlas, att båda aktionerna hade sitt ursprung i överläggningar mellan Hamilton och nationalliberalerna, styrkes av det faktum, att t. o. m. ordalagen delvis är gemensamma. Bl. a. återkommer talet om två månader såsom den frist, inom vilken avgörandet måste falla, både i Hamiltons decembrev och i Monrads framstöt i januari¹.

Hamiltons rapporter om sina samtal med de danska ministrarna kan betraktas som en direkt fortsättning av offensiven. Till redogörelsen för Monrads inuit på nyårsdagen, där alternativet förbund med Sverige inom två månader eller anslutning till Tyskland uppställdes, fogade Hamilton för egen del orden: »Att det sednare sker, om en äfven i dessa dagar omtalad Ministere-förändring inträder, är åtminstone troligt . . .»². När Monrad annonserat det besök hos Hamilton, som ägde rum den 11 januari, skrev Hamilton hem, att han icke visste vad Monrad ville säga, men att han kände hans enskilda mening, »och den är, att i dessa dagar ett bestämdt beslut måste fattas, som för åtminstone en lång tidrymd afgör landets öde. Kan ett activt understöd från Sverige påräknas vid Eideren, vill han, att Danska Regeringen sjelf beslutar och utför Holsteins utsöndring samt de utlofvade reformerna i Slesvig, låtande framtiden afgöra, om krig deraf må blifva en följd». Denna förhandsbeskrivning av Monrads åsikter stämmer nästan ordagrant med vad Hamilton den 28 december sagt sig skola göra, om han vore dansk minister. Uppenbarligen har han varit på det klara med att hans regering var betydligt mindre ense med danska, ty han ämnade, skrev han, säga Monrad att han

inte ansåg sig böra avhandla en så viktig fråga utan vidare meddelanden till och från sin regering, och att han f. ö. ansåg riktigast att danske ministern i Stockholm fick föreskrift att förhandla direkt med Manderström¹. Skulle det sägas nej, borde Manderström göra det själv, det måste vara meningen med denna eljest för en man av Hamiltons kynne underliga önskan att bli ställd å sido.

När det sedan visade sig att Monrad framförde, icke alliansförslag utan långt radikalare unionsplaner, var Hamiltons hållning, såsom vi sett, avvisande. Detta stämmer med hans uppfattning, f. ö. uttalad även under samtalet med Monrad, att unionen måste komma *efter* den danska tyska striden och såsom resultat av stora händelser. Med själva de grella färgerna vid återgivningen och bedömningen av detta samtal, liksom av de följande med Lehmann, följde emellertid Hamilton även på ett annat sätt sin egen linje: att genom teckningen av Danmarks krisartade belägenhet förmå Manderström till en aktiv politik².

Att Monrad och Lehmann samtidigt misskrediterades i den svenska utrikesledningens ögon betydde mindre. Deras aktier stod på förhand lågt, också hos Hamilton. Huvudpersonen i den danska politiken, Hall, bemödade sig däremot Hamilton på allt sätt att hålla fri. Det är här förklaringen ligger till den stora diskretion, varmed han i sina rapporter till Manderström återger Halls yttranden, som eljest i sak skilde sig föga från kollegernas³. Mot bakgrunden av Monrads och Lehmanns ytterliga och fantastiska pro-

¹ Hamilton t. Manderström, 10.1.1863; UUB, F 860: o.

² Jfr Hamilton t. Manderström, P. M. 21.1.1863: »Sinnesstämmningen börjar också bli så uppgjagd, att om Danska folket kunde övertygas, att Sverige i alla skiften ville skänka det sitt understöd, skulle Hall ännu hålla sig uppe...». UUB, F 860: o. Vidare 23.1.1863: »Med England och Ryssland obenägne, Frankrike, skenbart åtminstone, temligen litgiltigt, och Sverige afvaktande händelsernas utveckling, står Danmark... så allena, att man ej kan förundra sig öfver den misströstan, hvarmed de tänkande Danskarne gå framtiden till möte». UUB, F 860: p.

³ Jfr härom Friis, Skandinavismens Kulmination, 31 ff.

jekt skulle Halls måttfulla bedömning av situationen framträdande i ett fördelaktigt ljus.

Som vi strax skall se, förblev Manderström i stort sett okänslig för de påstötningar Hamilton på detta indirekta sätt utsatte honom för. Hamilton tvingades att tala tydligare. »Dina betänkligheter», skrev han den 23 februari, »vid att i någon måtto taga den Danska frågan om hand, uppskattar jag till fullo, och det finnes blott en omständighet, som efter min uppfattning kunde förmå Dig derill, nemligen faran för de ytterligheter, mellan hvilka man har att välja, om Danmark i detta ögonblick lemnas allena... ett lugnt uppträdande nu skulle kunna spara oss nödvändigheten att om några månader, mot vår vilja, få taga en vida verksammare del i frågan»¹.

Med detta brev hade Hamilton givit ett försiktigt och efter mottagaren väl avpassat, men icke desto mindre otvetydigt uttryck för sin önskan att engagera sitt land i Danmarks strid mot Tyskland².

Hur reagerade nu Manderström inför dessa påtryckningar, och hur mottog han de danska inviterna? Meddelandet om Monrads förslag och uttalanden fyllde honom med förvåning och »disgust». Kunde Monrad tro, att Ryssland lugnt skulle åse, att ett förbund bildades i Norden, som obetingat skulle draga Finland med sig? Kunde han tro, att man i

¹ Hamiltons ord om vad som kunde ske om några månader, var profetiska. Hans förutseende framträder än mer förbluffande i fortsättningen av det citerade brevet. Han bad Manderström upplysa höga vederbörande om ställningen, »så att ej, i obehakade ögonblick, ord och löften kunna utkastas, hvilka sedermera komma att hvila såsom en förebräelse på Regeringen, om denna finner rättast att de ej honoreras.» Hamilton t. Manderström, 23.2.1863; UUB, F 860: o. Jfr Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, 95 f.

² Att Hamilton personligen var betydligt mer invecklad i de danska nationalliberalernas politik, än han lät påskina i sina rapporter, torde röja sig i hans ord till Manderström: »Jag dansar sannerligen icke nu på rosor, men skall dock försöka att hålla mig styf och lofvar, att om min ställning skulle bli sådan, att jag icke ser mig kunna med heder gå ifrån saken, jag skall säga ifrån i tid, så att någon annan kan hitsändas, innan det är för sent.» Hamilton t. Manderström, 21.1.1863; UUB, F 860: o.

Sverige skulle nöja sig med en ordning, som innehöll fröet till Sveriges underordning under de två andra staterna? Kunde han tro att Sverige-Norge utan övervägande fördelar och utan en mer kompakt sammansmältning skulle uppge sin nästan insulära ställning? Nej. Och förslaget innebar därför att Sverige-Norge gratis skulle bilda en reservkår i Danmarks strid med Tyskland. Utvecklingen kunde kanske föra i den riktning Monrad föreslog, med då hade frågan gått den gång den skulle, och svenskarna stodo rena inför Europa. Att med Monrad konspirera mot Danmarks lagliga ordning hade Manderström, skrev han, ingen kallelse till¹.

Lehmanns hänvändelse den 25 januari gav Manderström intrycket, att regeringen Hall befann sig »aux abois; hvarvid den som vanligt vill begagna oss att skrapa kastanjeerne ur elden»². Efter Lehmanns andra attack den 20 februari skrev Manderström, att en federation med de tre ländernas nuvarande institutioner skulle vara en olycka för Sverige, och att Danmark ännu ej gick med på något annat än vad som gav det supremat. Sedan länge hade han ansett, att Danmark måste genomgå svåra prövningar, för att lära sig möta Sverige med mindre anspråk³.

Antiskandinavisk, tilldels rentav danskfientlig i sin motivering avböjde sålunda Manderström helt och hållet de danska förslagen. Det språk Hamilton uppgav sig ha fört, vann hans fulla gillande. Det har emellertid icke undgått honom, att Hamilton trots den överensstämmelse som till synes förelåg mellan deras åsikter, hyste aktivistiska böjelser. Men utrikesministern slog dövörat till för alla bearbetningar i den riktningen. Sverige kunde för närvarande, skrev han, inte ha annat att göra, än att passivt åse hur sakerna utvecklade sig⁴. Hotet att ministären Hall skulle falla, om Sverige höll sig overksam, tog han med upphöjd ro. Vore han säker på att ministären skulle rädda sig, om Sverige tog

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 17 ff.

² Friis, Skandinavismens Kulmination, 28.

³ Manderström t. Hamilton, 1. 3. 1863; UUB, F 860: k.

⁴ Manderström t. Hamilton, 21. 1. 1863; UUB, F 860: k.

sig an Danmarks sak, kunde det vara skäl att våga experimentet; »men derom är jag icke fullt öfvertygad. Jag har redan sedan någon tid börjat tro, att försöket med en ny Helstats Ministère måste vågas... om den *ändå* skall komma, må det så gerna ske först som sist... Hvad nu beträffar förslaget att vi, om Danmark utsöndrade Holstein, skulle förbinda oss att försvara Slesvig, så hade ett sådant förslag för 2 år sedan, då vi tillrådde det, och då det kunnat genomföras, utsigt till framgång. — Numera ej så. *Il est trop tard...*»¹.

Endast Halls samtal med Hamilton den 13 februari ledde till någon liten framgång för den danska politiken. Manderström godkände det svar Hamilton givit konseljpresidenten — väl att märka i den diskreta version som nådde Stockholm². Men för att i någon mån tillmötesgå Hall, avlät han den 22 februari en not till de svensk-norska ministrarna i Paris och London. Den enda praktiska och möjliga lösningen av konflikten mellan Danmark och Tyskland förklarades i denna not vara de tyska hertigdömenas fullständiga administrativa skiljande från resten av den danska monarkin. Manderström sade sig ha något skäl att tro, att danska regeringen, som befann sig i en ohållbar ställning, skulle besluta sig att tillgripa denna lösning. I så fall måste den hos engelska och franska regeringarna söka stöd och hjälp för att sätta denna plan i verket. Svenska ministrarna fick nu i uppdrag att förbereda respektive regeringar härför och söka stämma dem gynnsamt för en dylik lösning³.

Danska regeringens och Hamiltons politik kring årskiftet 1862—63, som gick ut på att med lockelser och skrämskott förmå Sverige till engagemang för Danmarks sak, fick sålunda ett magert resultat. Ett diplomatiskt stöd för Hall, om han verkligen skred till Holsteins utsöndring, var Manderströms not av den 22 februari visserligen. Men den förpliktade på intet sätt Sverige-Norge till ett mera verksamt bistånd

¹ Manderström t. Hamilton, 19. 2. 1863; UUB, F 860: k.

² Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, 96.

³ Das Staatsarchiv VI (1864), 188 f. Feldaterad där.

mot tyska övergrepp över Förbundets gräns. Det var en sådan förpliktelse Hall — och Hamilton — velat åstadkomma.

Det återstår att söka klargöra kung Carls ställning till de unionsplaner som framfördes från dansk sida. Manderström hade först tvekat att över huvud taget inviga honom, men av rädsla att Monrads förslag på privat väg skulle tillställas konungen, beslöt han efter samråd med De Geer att förelägga saken för honom. Samtalet gick bättre än utrikesministern vägat hoppas: kungen biföll fullkomligt allt vad Hamilton sagt — fortfarande givetvis sådant man kände hans språk i Stockholm — och ansåg att ingen tilltro kunde eller borde visas Monrad¹.

När Carl avstod från att begagna det tillfalle Monrads unionsförslag erbjöd, kan det bl. a. ha berott på att han inte trodde på regeringen Halls stabilitet. Redan i november hade hans agent i Danmark Gustaf Clemens Hebbe rapporterat, att Russells mäklingsförslag försvagat danska regeringens ställning. Några önskade Carl Moltke till Halls efterträdare, men på grund av vad kung Carl muntligen yttrat om de möjligen farliga följderna härav, hade Hebbe gjort vederbörande uppmärksamma härpå. Om kungen ville meddela sina åsikter om ett önskligt ombildande av danska kabinettet, hoppades Hebbe kunna göra dessa åsikter gällande². I januari 1863 återkom Hebbe till frågan om Halls eventuella efterträdare. Vid sidan av Moltke nämndes nu också Blixen och Sponneck³. Enligt Neergaard cirkulerade vid samma tid t. o. m. ett egenhändigt utkast av kung Carl till en dansk ministerlista⁴.

Några månader efter Monrads framstöt, då regeringsryktena tystnat, fick kung Carl, såsom Manderström befarat, tillfälle att mer utförligt ta ställning till förslag liknande den danske biskopens. Den 23 mars vände sig Carl Ploug genom friherre Johan Liljencrantz till Carl XV med förslag till

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 20 f.

² Hebbe t. Carl XV, 25. 11. 1862; BFA.

³ Hebbe t. Carl XV, 13. 1. 1863; BFA.

⁴ Neergaard, Under Junigrundloven II, 608.

åtgärder för att bana väg för en skandinavisk union. Danmark var nu, skrev han, tvunget att utsöndra Holstein, och att, då det bröt den tyska förbindelsen, söka den nordiska. På vilka villkor kunde man få den? Om en allians kunde det inte mera vara tal, eftersom varken konungen, regeringen eller opinionen i Sverige ville en sådan. En union som den norska skulle få en nästan lika stark svensk opinion emot sig. För en federativ förbindelse kunde allmänna meningen i alla tre länderna däremot vinnas; huvudsvårigheten var den dynastiska frågan, men var man ense för övrigt, kunde man nog finna ett sätt att tillfredsställa alla parter. En skandinavisk helstat slutligen, vari Norge och Danmark gick upp som provinser, skulle, trodde Ploug, föredragas av icke få inflytelserika svenskar, men varken Norge eller Danmark gick någonsin frivilligt med därpå, och Sverige var inte nog starkt att underkuva dem. Ploug fann ögonblicket, både med hänsyn till den europeiska ställningen och Danmarks situation, gynnsamt för ett försök till federativ förbindelse. Han ansåg det naturligt att svenska regeringen misstrodde regeringen Hall, men den representerade dock ett parti, utan vars hjälp ingenting kunde genomdrivas¹.

Den 30 mars lät kung Carl Liljencrantz svara. Kungen gillade, hette det, Plougs framställningar om en federativ förbindelse »med faelles Konung, faelles regering och faelles parlament», och ansåg orättmätigt varje svenskt anspråk på övermäktigt inflytande inom förbundet, utom det som genom dess större folkrikhet uppkom i det gemensamma parlamentets ena avdelning. »Hvad åter angår genomförandet af en så genomgripande förändring, så tror Högst Densamme ögonblicket ännu ej vara inne att derom, och aldraminst från Svensk sida, framställa något förslag, då gagneligheten och nödvändigheten af en nordisk Helstat antagligen ej, utan ytterligare påtryckning från tysk sida, i Danmark skall fullt inses och af allmänna meningen med verklig värme omfattas.» För att kunna bedöma dessa frågor, på vilka erfarenheten

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 45 ff.

ännu ej givit tillfredsställande svar, begärde kungen av Ploug en detaljerad redogörelse för danska partiets och ledande personers ställning till frågan. »Derimot», fortsatte Liljencrantz' brev, »har H. Majt ej kunnat, i likhet med Herr Kandidaten, antaga, att allmänna meningen i Sverige absolut vore emot en Allians, utan har trots sig finna bevis på motsatsen såväl i de yttranden som under innevarande års offentliga förhandlingar blifvit fällda som ock i företeelser af en mera enskild natur.» Visserligen skulle allmänna meningen ogilla en allians som avsåg att definitivt ordna de skandinaviska ländernas inbördes förhållanden, och som ej gav Sverige garantier för att icke t. ex. ett tronskifte i Danmark ointetgjorde vad Sverige utträttat för Nordens självständighet; »men helt annorlunda skulle en Allians betraktas, som endast vore en provisorisk åtgärd för att bereda öfvergången till en foederatif förbindelse, och som blifvit afslutad med Danmark *skildt från Holstein*»¹.

Innehållet i kung Carls svar till Ploug är i hög grad ägnat att förvåna. Statsförbundet med dynastisk och parlamentarisk enhet, som i Carls skandinaviska planer städse utgjort målet, har visserligen kvar denna ställning, men ögonblicket att ställa förslag därom anses ej vara inne. Allians-tanken, ända sedan förolyckandet 1857 energiskt avvisad från svenskt håll, tas i försvar mot Plougs utdömande. Liksom hösten 1856 och våren 1857 heter det åter, att vägen till union bör gå över allians — nu som då med uteslutande av Holstein. Den svenska opinionen anses icke vara ogynnsam för en sådan politik.

Vad är förklaringen till denna omsvängning i Carls och — om kungen rätt bedömde allmänna meningen — den svenska opinionens inställning till alliansfrågan? Svaret ligger i det polska upprors utbrott i januari 1863.

¹ Friis, Skandinavismens Kulmination, 48 ff.

2.

Meddelandet att polackerna rest sig mot det ryska her-raväldet kom till Sverige vid månadsskiftet januari — februari. Manderström förutsåg genast oro och obehag. »Och Polens affärer?», skrev han till Hamilton. »Jag ville önska att jag kunde säga: *hvad angå de mig?* men jag befarar att om detta utvecklar sig, sitta våra grannar i Finland ej länge stilla, — och då är fan först riktigt lös»¹.

Påfrestningar på den svenska utrikesledningen uteblev inte. Den 4 februari behandlades i borgarståndet tredje huvudtiteln, d. v. s. anslagen till utrikesdepartementet. Strax begärde Gustaf Lallerstedt ordet och påtalade, att de förenade rikenas utrikespolitik ej var klar och bestämd. Det hade, sade han, funnits en tid då Sverige var så sysselsatt med den yttre politiken, att den inre utvecklingen försumrades. Nu var det tvärtom. Även mindre stater hade rätt till inflytande, men de måste då yrka därpå. Lallerstedt skisserade så den politik som borde följas. Gentemot Danmark måste Sverige-Norge för sitt understöd ställa villkor; ett sådant var att Holstein avsåndrades från all politisk och administrativ gemenskap med Danmark. »Först då ställes den danska frågan på full nationel grund och först då kunna de förenade rikena med tillbörlig kraft uppträda till Danmarks försvar.» För övrigt borde Sverige företrädesvis hålla sig till den traditionella franska alliansen, samt söka vinna andra folksympatier genom att uppträda för de förtryckta nationaliteterna. »Jag hoppas, att vårt kabinett icke skall draga i betänkande att, när helst England eller Frankrike eller begge uppträda till förmån för nationaliteternas rätt, ställa sig vid deras sida. Ett sådant tillfälle kan snart erbjuda sig. Enligt hvad dagens telegrammer utvisa, har Polen åter rest sig... våra sympatier för det olyckliga Polen äro större än för något annat främmande folk»².

Det utrikespolitiska system Lallerstedt förordade för

¹ Manderström t. Hamilton, 27. I. 1863; UUB, F 860: k.

² Borgarståndets protokoll 1862—1863, II, 330 ff.

Sverige-Norge var sålunda, att under västmakternas, särskilt Frankrikes ledning uppträda för de förtryckta nationaliteterna. Det gällde därvid främst danska frågan, som emellertid genom Holsteins utsöndring måste ställas på fullt nationell grund, samt de revolterande polackernas sak. Den sistnämnda blev det under den följande debatten inte mycket tal om, men i stort sett vann Lallerstedts synpunkter, helst så vitt de gällde förhållandet till Danmark, ståndets gillande¹. En falang med Wallenberg, Björck och Ridderstad i spetsen visade dock skygghet inför de utrikespolitiska perspektiven, och förordade koncentration kring inre reformer och ekonomiska förbindelser med Danmark².

Redan denna tämligen oskyldiga debatt väckte ryska regeringens misshag³. Snart fick den större anledning till vrede. Den opinionsväg för Polen, som Lallerstedts anförande varslade om, steg under de följande månaderna, framför allt sedan engelska och franska regeringarna intervererat för Polen i Petersburg, till betydande höjder. Både i riksdagen och i pressen, framför allt huvudstads tidningarna, gjordes energiska försök att driva svenska regeringen till ett kraftfullt uppträdande för polackerna⁴. Förklaringen till den svenska entusiasmen för Polens sak är lätt att finna: man trodde att den stora striden mellan Öst och Väst, absolutism och konstitutionalism, som Krimkriget påbörjat, men Parisfreden i förtid avbrutit, nu stod för dörren. Att Sverige hade sin plats på Västerms sida, var liksom under Krimkrigets dagar självklart för en överväldigande majoritet av svenska folket.

Vilka konjunkturen skapade nu polska upproret och den svenska polenopinionen för frågorna om union och allians med Danmark?

Svaret måste bli att verkningarna var både ogynnsamma

¹ Yttranden av Carlén, Lovén, Ljungberg m. fl.

² Borgarståndets protokoll 1862—1863, II, 334 ff.

³ Hedin, Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863. Historisk tidskrift 1922, 6.

⁴ Jfr bl. a. Hedin i nämnda uppsats samt Hallendorff, Illusioner och verklighet.

och gynnsamma. Om nationalitetsrörelsernas slutstrid tillstundade, var den dansk-tyska konflikten ett ovälkommet och hindersamt splittringsmoment för frihetsidéernas målmän, ägnat att dra krafter och intresse från det viktigaste: uppgörelsen med Ryssland. Framför allt var det under sådana omständigheter olyckligt, att den dansk-tyska frågan icke var fullständigt klar ur nationalitetssynpunkt. I borgarståndets debatten den 4 februari framhöll också de flesta talarna, att Sverige icke kunde understödja Danmark förrän Holstein utsöndrats. Den svenska opinionen fick kort därpå tillfälle att på nytt med stor enhällighet ställa samma krav. I februari och mars lät Manderström meddela stånden och stortinget två serier diplomatiska handlingar rörande den danska frågan¹. Riktlinjerna i den svenska politiken i dansk-tyska frågan framträdde i de publicerade noterna, alla från tiden mars 1861—januari 1863, med stor tydlighet: Sverigen Norge hade gjort allt för att bringa tvistefrågan till ett för Danmark lyckligt slut, men danska regeringens politik hade icke varit den som Sverige önskade. Ministären Hall hade icke i fråga om Holstein tillräckligt klart beträtt utsöndringens väg, och i fråga om Slesvig ej vidtagit de reformer som rättvisa och givna löften krävde. Detta hade hindrat Sverige från att ge Danmark fullt och oreserverat stöd².

Aktpublikationen fick ett mottagande som visade, att Manderströms politik ägde ett kraftigt underlag i folkmeningen. Pressen betygade enstämmigt sin anslutning, och i riksdagen fick utrikesministerns linje varma lovord³. Denna

¹ Manderström tog detta steg synnerligen ovilligt, ty han väntade sig obehag från Berlin och i all synnerhet från Köpenhamn. Men då han fått meddelande att Russell i en Blue book ville trycka vissa av hans depescher, ansåg han bäst att de blev kända i Sverige innan de hann dit från London. Manderström t. Hamilton, 7. o. 15. 2. 1863: UUB, F 860: k.

² Diplomatiske handlingar (1)—2.

³ Jfr t. ex. Wäktaren 1863, n:o 10, 12 mars och Borgarståndets protokoll 1862—1863, III, 473 ff. Även Halls ejderskandinaviska kritiker i Danmark betygade Manderström sin tacksamhet, fastän naturligtvis hans anmärkingar mot den slesvigska politiken tillbakavisades. Fædrelandet 1863, n:o 61, 13 mars.

svenska inställning var ju ingalunda ny, men att den nu framhölls så kraftigt, sammanhängande säkerligen med att man inför utsiktterna till en avgörande nationalitetskamp ville ha klara linjer i det dansk-tyska spörsmålet.

I och för sig var denna opinion givetvis icke gynnsam för en svensk-dansk allians. Tvärtom underströk den hindren för en sådan. Men bakom iveren att peka på det som stod i vägen för ett nordiskt samgående låg å andra sidan på många håll en önskan att se hindren undanröjda och utsikter öppnade för en skandinavisk solidaritet icke bara vis à vis Tyskland utan också mot Ryssland. Den opinion som under Krimkriget arbetade på Sveriges anslutning till Västmakterna, hade till stor del varit skandinavisk just emedan Danmark var en värdefull, nästan nödvändig bundsförvant under ett Östersjökrig mot den ryske fienden. Utan tvivel gjorde sig samma tankegång gällande även våren 1863. Medvetet arbetade skandinaverna såväl i Sverige som i Norge och Danmark på att etablera en solidarisk nordisk opinion i de stora utrikespolitiska frågorna, den polska och den dansk-tyska. Den s. k. Alvenlebenska konventionen av den 8 februari mellan Ryssland och Preussen om viss preussisk medverkan vid det polska upprorets begränsning, kom därvid väl till pass. Den gav Aftonbladet anledning att i sina polska artiklar rikta våldsamma angrepp inte bara mot Ryssland, utan i nästan högre grad mot Tyskland, enkannerligen Preussen. Så t. ex. förklarades den värsta och inflytelserikaste samhällsklassen i Ryssland vara en naturaliserad tysk byråkrati¹. T. o. m. den eljest så tyskvänliga Handelsstidningen ansåg att Polen borde återupprättas, icke bara för att bli en barriär mot öster utan också för att utgöra en bom mot germanismens rättsvidriga aspirationer².

Medan sådana svenska uttalanden var ägnade att fram-

¹ AB 1863, n:o 45, 24 febr.

² HT 1863, n:o 82, 11 april. Jfr Wall t. Hedlund, 23. 2. 1863: »Magister Sohlman har anmodat mig framföra till Dig hans vänliga anhållan att, om Du ogillar Preussens konvention med Ryssland, Du ville snarligen göra gemensam sak med honom i uttryckandet af Din mening och känsla». GSB.

häva, att Danmarks fiende också var Sveriges, syftade polenvänliga demonstrationer i Danmark till att bevisa för svenskarna, att det danska folket stod solidariskt med dem i frontställningen mot öster¹. En norsk solidaritetsförklaring kom från norska Dagbladet, som hävdade att Finlands återerövring skulle gagna även Norge, samt att ett angrepp mot Ryssland, i betraktande av »den skamliga solidariteten mellan Preussen och Ryssland», skulle vara till hjälp även för Danmark².

Också i svenska riksdagen kom tanken om Nordens gemensamma frontställning mot Ryssland och Preussen, och om ögonblickets läglighet för en samtidig lösning av det polska och det dansk-tyska spörsmålet, klart till uttryck. Vid en debatt i polska frågan på riddarhuset den 2 maj yttrade A. C. Raab: »För oss Svenskar, som redan en gång uppträdt för — och fortfarande ha så stort intresse vid — Danska monarkiens skyddande för de ingrepp, som hota den söder ifrån, saknar det icke sin betydelse att Tyskland också varit i hufvudsaklig mån vållande till Polens ofärd... Derföre kan jag icke vara blind och visst icke liknöjd för den lycka, som skulle bebådas Sverige, om under nuv:de förhållanden en koalition, med stormakterna i spetsen, uppträdde mot Ryssland, för Polens återupprättande, hvarigenom också en annan Skandinavisk framtidsfråga, som med synnerlig klokhet varit af vår regering bevakad, och hittills undanböjd, men förr eller sednare måste komma till utbrott, den... Danska frågan, torde kunna, med minsta möjliga ansträngning för oss, komma till en lycklig lösning»³.

I dessa satser sammanfattas det polska upprorets och

¹ Jfr Ploug t. Sohlman, 2. 3. 1863: »Jeg mener, at alle Bevaegelser i Polen have stor Interesse for Norden»; KB, samt tidningen Danmark, cit. i AB 1863, n:o 52, 4 mars. Om den danska opinionen i polska frågan jfr även Olsen, Danmark og den polske Opstand 1863. Festskrift til Erik Arup den 22 November 1946, 304 ff.

² Cit. i HT 1863, n:o 144, 26 juni.

³ Adelsn protokol 1862—1863, IV, 5 ff.

den polenvänliga opinionens inverkan, i den mån den var gynnsam, på opinionsbildningen i den skandinaviska frågan.

När Carl XV den 30 mars genom Liljencrantz lät meddela Ploug, att han icke ansåg opinionen i Sverige vara absolut emot en allians med Danmark, väl att märka skilt från Holstein, har han kanske därför icke saknat alla skäl för sin åsikt. Emellertid är uttalandet först och främst belysande för konungens egen ställning till alliansfrågan. Tanken på ett förbund med Danmark var honom uppenbarligen icke längre främmande, och i varje fall om honom gäller det, att polska upprorets utbrott bestämt hans ställningstagande. Alltsedan frankrikeeran 1861 var det för honom en dogm, att den skandinaviska frågan skulle lösas i samband med den totala omredigering av Europas karta, som nationaliteitsrörelserna, ledda och stödda av Napoleon III:s Frankrike, snart skulle åstadkomma. Under flera år hade agenten Hebbe med detta för ögonen ägnat en stor del av sin verksamhet åt att sluta kontakter med ungerska, polska och italienska nationalistledare. Redan i november 1861 hade han under en propagandaturneé i Danmark förklarat, att man för skandinaviska ändamål borde begagna sig av den bestörtning som en uppresning i Polen skulle uppväcka hos skandinavismens mäktigaste fiender¹.

Det ögonblick Carl XV och hans medhjälpare sett fram emot, lycktes nu inne. Den stora uppgörelsen syntes stå för dörren. Att Sverige måste ta del däri var givetvis självklart för kung Carl, självklart hörde han därför i polska frågan till aktionspartiet. Att regeringen lika deciderat ställde sig i spetsen för fredspartiet, hindrade icke konungen från att göra sonderingar hos kejsar Napoleon om möjligheterna för ett svenskt-franskt samgående mot Ryssland. Hans brev härom har visserligen icke stått mig till buds, men faktum framgår av kejsarens svarsskrivelse. Napoleon förklarade sig hysa precis samma benägenheter som Carl. (»Je suis absolument dans les mêmes dispositions que Vous».) Han

¹ Holmberg, Skandinavismen i Sverige, 356 f., 368 f., 379 f. och 394 f.

fruktade för sitt land ett krig med Ryssland, men polackernas sak var så populär i Frankrike, att han icke kunde undandraga sig att understödja den. Räkna med mig, tillfogade kejsaren, om omständigheterna tvinga Er till initiativ som utsätter Ert land för fara. Till sist bad han, eftersom man måste förutse allt, att få veta Carls planer för ett eventuellt krig mot Ryssland. Var kunde man debarkera, var kunde flottorna övervintra, vilka styrkor kunde Ryssland möta med o. s. v.¹

Napoleons uttalanden var synnerligen litet bindande, men brevet är betydelsefullt för förståelsen av kung Carls politik. Att Carl, samtidigt som han lät Liljencrantz inför Ploug plådera den dansk-svenska alliansen mot Tyskland, sonderat terrängen för ett svensk-franskt krig mot Ryssland, vittnar om att han verkligen ansett det stora tillfället kommet².

Enligt vad kung Carl själv uppgav vid samtal med Hamilton, fortgick förhandlingarna med kejsar Napoleon ännu fram på sommaren 1863 och berörde även Sveriges hållning i danska frågan. I juni kom kungen till Skåne för att deltaga i ett kavalleriläger på Bonarps hed. Ryktet hade i förväg uppgivit, att kung Fredrik skulle begagna tillfället att avlägga ett besök hos sin kunglige vän³. Som vanligt miss-tänkte Manderström, att skandinavisk politik därvid skulle bedrivas⁴. Men i sista stund avböjde Carl kung Fredriks

¹ Napoléon III t. Carl XV, 12. 4. 1863; BFA.

² Hamilton, vars aversion mot kung Carl vi redan lärt känna, beskyldde mot slutet av år 1863 konungen för att hysa en »grumlig önskan att få slåss, lika godt för eller mot hvem som helst». Hamilton t. Wachtmeister, 15. 12. 1863; UUB, F 860: q. Omdömet är en måttlös överdrift, men riktigt så till vida, som nationaliteternas sak för kungen var en och odelbar. Polen och Slesvig dög lika bra som uppslagsända för slutuppgörelsen med Ryssland och dess bundsförvanter.

³ Manthey, Dagböger I, 308 f.

⁴ »Att der på lägret, eller snarare på Bäckaskog, kommer att uppgöras en dylik Allians-Traktat, som redan en gång varit avslutad på Ljunghy, be-tviflar jag icke; men jag förmodar att den icke mera nu än då kommer att leda till någonting ytterligare.» Manderström t. Hamilton. 4. 6. 1863; UUB, F. 860: k.

besök, vilket kom Manderström att ana ugglor i mossen. Orsaken kunde varken han eller Hamilton förstå¹. Måhända ligger den i de förhandlingar, vars tillvaro kung Carl just under sin skånevistelse röjde för Hamilton, vilken i sin tur underrättade De Geer muntligen och Manderström per brev. Samtalet mellan konungen och Hamilton ägde rum i Hälsingborg den 19 juni, och efterlämnade hos Hamilton, enligt vad han meddelade Manderström, »det sorgligaste intryck». Kungen hade talat »ett sådant virr-varr om krig, förbund med Frankrike o. s. v., att jag var alldeles häpen... Jag har talat om allt detta med De Geer, som dock icke ansåg allt vara endast gripet ur luften, och detta gör mig än mera orolig». Sömmlös hade Hamilton grubblat häröver. Det resultat han kom till, är synnerligen anmärkningsvärt: »om vi verkligen kunna befara en sådan politik, vore det kanske ej alldeles omöjligt att vi borde taga ett Dansk förbund i öfvervägande och mot trupper från vår sida betinga oss understöd till sjöss, der vi nu äro allt för svaga. Sannt är väl, att galenskapen väl icke kan gå ända derhän, att kasta oss i krig utan vestmakterna, men man kan förekommas, och de äro långt borta»².

När Manderström mottog dessa underrättelser hade han redan fått nys om att någonting var i görningen. Den 22 juni hade han »en snuf om att... något bygges, som kan blifva surt att dricka»³. Vidare hade De Geer berättat om sitt samtal med Hamilton. Manderström lämnade därhän, vad kungen egentligen menade, hur mycket som var grundat och hur mycket som var spegelfaktori. »Att vi», skrev han, »om nästa år... ett allmänt krig utbryter, svårigen få sitta stilla och skära pipor i vassen, har jag alltid trott; men vi böra väl söka att så länge någon möjlighet är, få hålla oss stilla, och i synnerhet veta hvart det bär och hvad som menas, innan vi rusa åstad... men det kommer väl en dag,

¹ Manderström t. Hamilton, 13. 6. 1863; UUB, F. 860: k. Jfr Hamilton, Anteckningar, 6.

² Hamilton t. Manderström, 20. 6. 1863; UUB, F. 860: o.

³ Manderström t. Hamilton, 22. 6. 1863; UUB, F. 860 k.

då man vill drifva mig längre än jag vill; och då är jag färdig att stryka på foten»¹.

Ytterligare antydningar om arten av kung Carls avslöjanden ger Hamilton i ett senare brev om saken. Han vågade, skrev han, icke anförtro åt papper och hade inte ens velat säga De Geer allt vad kungen sagt honom i Hälsingborg. Han trodde liksom Manderström, att en del bara var spegelfaktori, men »om blott så mycket är sannt, att en enskilt underhandling föres, kan den leda till de vådligaste följder, helst då en godtrogen person har att göra med en man, som visst icke gör sig samvete af att för sina planer uppoffra både honom och ett litet folk i polar-trakterna»².

Manderströms och Hamiltons reaktion inför kung Carls meddelanden präglades av misstro: vad var sanning och vad var skryt? Så mycket har de dock uppenbarligen trott på, att Carl låg i underhandlingar med Napoleon om Sveriges deltagande i ett europeiskt krig. När kung Carl i juni helt oförmodat avböjde besök av kung Fredrik, kan det ha berott på, att han då ännu icke fått klarhet om kejsarens ställning till en svensk-dansk allians, och därför icke ville diskutera frågan. Men då han en månad senare på Skodsborg erbjöd Danmark Sveriges väpnade bistånd, förklarade han för Hall, »att kejsaren i Frankrike gillade denna åtgärd»³. Någon möjlighet att kontrollera sanningshalten av detta påstående har man icke, inte heller finns material att häva de dubier Manderström och Hamilton byste beträffande hela den napoleonska underhandlingen. Oberoende av den reella bakgrunden till kung Carls uttalanden, avslöja de emellertid hans politiska betraktelsesätt. Vad det här, delvis under föregripande av händelseutvecklingen, gällt att bevisa, är att konungens benägenhet för allians med Danmark, avslöjad i Liljencrantz brev till Ploug den 30 mars och fullföljd på Skodsborg den 22 juli, var framkallad av de politiska konjunkturet som polska upproret skapat. Den svensk-danska

¹ Manderström t. Hamilton, 27. 6. 1863; UUB, F. 860: k.

² Hamilton t. Manderström, 30. 6. 1863; UUB, F. 860: o.

³ Hamilton t. Manderström, 23. 7. 1863; UUB, F. 860: o.

alliansen ingick som ett led i Carl XV:s förberedelser för ett allmäneuropeiskt krig under Napoleon III:s egid.

icke mindre intressant är det sätt, på vilket Manderström och Hamilton mottog meddelandet om konungens underhandlingar med Napoleon. Trots den oro, ringaktning och missstro de förde till torgs, har de nämligen i mångt och mycket delat kung Carls syn på det europeiska läget och dess krav. Manderström trodde med all sin freds kärlek icke på att Sverige under ett allmänt krig skulle få sitta stilla. Han var heller icke, såsom fortsättningen skall visa, helt och hållet emot alliansen med Danmark. Hamilton t. o. m. rekommenderade inför krigsutsiktterna att överväga ett sådant förbund.

När kung Carl sommaren 1863 slog in på en understödspolitik vis å vis Danmark, gjorde han det under sällsynt gynnande konjunkturer. Det europeiska läget bjöd för denna politik skäl, som verkade på den svenska opinionen och som icke lämnade ens den officiella utrikespolitikens ledare oberörda. Våren 1863 inträffade dessutom två händelser, som var för sig bidrog att bereda allianstanken en gynnsammare jordmån i den svenska opinionen, än den ägt sedan krimkrigsåren: danska regeringen utfärdade det s. k. marspatentet, och i Göteborg hölls i maj ett skandinaviskt nationalekonomiskt möte.

3.

Den 30 mars 1863 utfärdade danska regeringen en »Kundgörelse angående Hertugdømmet Holstens Forfatningsforhold». Däri fastställdes att Holsteins militärkontingent, domän-, skogs-, tull-, post- och telegrafväsen skulle skiljas från det övriga Danmarks. Det förutsågs dessutom, att genom framtida olikartad lagstiftning ytterligare inskränkningar i gemenskapen mellan Holstein och den övriga monarkin kunde bli nödvändiga¹.

¹ Neergaard, Under Junigrundloven II, 613 ff.

Under månaderna efter patentets utfärdande fördes både i Danmark och i Sverige, både mellan officiella instanser och i tidningspressen en delvis mycket häftig diskussion, huruvida åtgärden skulle betraktas som ett tillräckligt definitivt steg mot uppfyllandet av ejerdanskarnas och den svenska utrikespolitikens gamla krav om Holsteins utsöndring.

Den officiella svenska reaktionen var i stort sett gynnsam för regeringen Hall. Manderström förklarade, att patentets bestämmelser »sammanfaller ganska väl (cadrent assez) med vad vi sedan länge tillrätt, ehuru åtgärden icke går ända till målet». Hamilton fick i uppdrag att tacka Hall för meddelandet, »som, när allt kommer omkring, tycks mig tillfredsställande»¹.

Betydligt svårare att övertyga var den allmänna opinionen i Danmark och Sverige. Halls danska motsåndare uppgav ingalunda efter den 30 mars sin opposition. Fædrelandet ansåg att kungörelsen »bringer os knap et Hanefjed videre», och betecknade den som »et Paaskebrød, der mere ligner en Sten end et Brød»². Den danska oppositionens hållning blev bestämmande för den svenska pressens. Aftonbladet förklarade visserligen i en fransk veckoöversikt i förbigående, att danska regeringen nu tveksamt och ofullständigt adopterat den politik svenska regeringen påyrkat, men dess första utförliga behandling av patentet var en ganska från kritik, levererad av en dansk korrespondent från Köpenhamn³. Också redaktionellt betecknades kungörelsen som en undanflykt från avgörandet⁴. I Posttidningen, dit Hebbe under signaturen Junius börjat sända utrikeskorrespondenser, hette det i ett juniusbrev från Köpenhamn, att Halls

¹ Manderström t. Hamilton, 6. 4. 1863: RA. Översatt. Jfr Hamilton t. Manderström, 10. 4. 1863 om kungörelsen: »Trots vissa tidningars angrepp, och den mer eller mindre grundade kritik, som den blivit utsatt för, tror jag att den verkan den haft i landet hittills är tämligen gynnsam». RA. Översatt.

² Fædrelandet 1863, n:o 78, 4 april.

³ AB 1863, n:o 96 o. 97, 28 o. 29 april.

⁴ AB 1863, n:o 140 o. 150, 20 juni o. 3 juli.

marsförordning var en halvmesyr som retade slesvig-holsteinarna utan att tilltala ejerdanskarna¹. Att Hebbe tillmätte den danska kritiken avgörande betydelse för patentets bedömning även i Sverige, framgår av hans ord till Krieger, att kung Carl efter marskungörelsen skulle ha tagit sitt parti i danska saken, om den skandinaviska pressen tillskrivit förordningen utsöndringskaraktär².

Hur kritiskt inställd pressopinionen — i stor utsträckning av partitaktiska skäl — än var, kunde den givetvis icke bortse från, att kungörelsen ändå var ett steg i ejerdansk riktning. »Ändtligen har danska regeringen förmått sig att taga ett afgörande steg mot Holsteins utsöndring», skrev sålunda det eljest föga danskvänliga Nya Dagligt Allehanda³. Och i riksdagen yttrade Lallerstedt den 11 april, att danska regeringen slagit in på den väg som greve Manderström anvisat⁴.

Lallerstedts synpunkt var i själva verket den avgörande, ty mer än den danska och svenska pressopinionen betydde det för Hall och den dansk-svenska alliansen, om kungörelsen kunde betraktas som en dansk efterföljd av råd, som Sveriges officiella diplomati ständigt givit. Hamilton sammanfattade situationen härvidlag riktigt, då han skrev till Manderström: »Sedan man i Köpenhamn numera onekligen tagit ett steg i den af oss tillstyrkta syftning, har man der redan vissa anspråk på oss»⁵.

Så småningom skulle också den svenska pressen bringas till en mer positiv syn på ministären Hall och därmed på alliansen. En avgörande roll spelade därvidlag den andra

¹ PT 1863, n:o 99, 1 maj.

² Krieger, Dagbøger II, 303 f.

³ NDA 1863, n:o 78, 7 april.

⁴ Borgarståndets protokoll 1862—1863, III, 476 f.

⁵ Hamilton t. Manderström, 2. 5. 1863; UUB, F 860: o. Uttalandet är måhända föranlett av vad Hall, enligt Krieger, sagt honom, nämligen att Manderström finge se sig för, om icke stämningen i Danmark skulle vända sig mot honom; om inte Sverige nu ville stödja Danmark, kunde man ju inte alls lita på det; Krieger, Dagbøger II, 303.

ur skandinavisk synpunkt betydelsefulla händelsen under våren 1863, göteborgsmötet i maj månad.

Tanken på ett skandinaviskt nationalekonomiskt möte, framförd vid upprepade tillfällen sedan den lancerats av Blixen Finecke år 1857, hade hösten 1862 förts ett långt stycke på vägen mot förverkligande, då kung Carl under ett besök i Göteborg vann S. A. Hedlund för planen¹. Med konungens tillstånd vände sig Hedlund till Sturzenbecker. Om man skulle kunna åstadkomma en nordisk union, skrev han, måste en verklig skandinavisk opinion finnas i de tre länderna. Enligt hans mening fanns en sådan i Sverige mera än i de andra länderna. Men den måste väckas och ledas, och därför ville kungen att man skulle hålla ett skandinaviskt möte i Göteborg till våren, med ett indifferent program, t. ex. mått, mål och vikt. »Sannolikt skulle man ej länge stanna vid det programmet». Hedlund ansåg att frågan borde väckas i Danmark, och bad Sturzenbecker tala med Ploug därom². Sturzenbecker dröjde med svaret i nästan tre månader, och när det slutligen kom, i februari, hade Hedlund redan skridit till verket på egen hand. Han författade en artikel, vari mötesförslaget väcktes, men innan han publicerade den i Handelstidningen, för göteborgsköpmannen och kung Carls förtrogne Oscar Dickson upp till Finnerödja för att där möta kungen, som var på väg till Norge, och få hans slutgiltiga godkännande av planerna³. Det erhöles, ty den 23 februari föreslog Handelstidningen en skandinavisk sammankomst med förhandlingar i praktiska frågor, varemot man icke behöfde »fördjupa sig i några politiska mysterier»⁴.

¹ Holmberg, Skandinavismen i Sverige, 317 f., 379 och 400 f.

² R. Sturzenbecker, O. P. Sturzenbecker II, 149 ff.

³ Sturzenbecker t. Hedlund, 17. 2. 1863; GSB; R. Sturzenbecker, O. P. Sturzenbecker II, 152; O. Dickson t. Hedlund, 15. 3. 1863; GSB; Dickson blev sedan, vid sidan av Hedlund, den egentlige företagsledaren. Han fullföljde saken med all energi under ett stockholmsbesök, då han med kungens hjälp samlade framstående namn till mötesinbjudningen; Dickson t. Hedlund, 28. 2., 9. 11, 15 o. 16. 3. 1863; GSB.

⁴ HT 1863, n:o 44, 23 febr.

På den sistnämnda punkten mötte Handelstidningen gensagor under den följande ganska livliga pressdiskussionen, vari både svenska och danska tidningar deltog. Tidningen Danmark menade sålunda, att icke blott praktiska frågor, utan livsfrågor för hela Norden borde tas upp¹. Handels-tidningen medgav, att den politiska frågan måste vidröras vid mer än ett tillfälle, »något hvarföre vi dock ej anse att man bör skygga tillbaka, när ämnet *det kräber*»².

Den 18—20 maj ägde så mötet rum³. Det är både genom förhandsdiskussionen i pressen och genom mötets hela förhistoria klart, att det icke var ämnat att bli den rent praktiska tillställning man affischerade. Avsikterna vid sidan av de ostentativa var flera. Dels ville man inför utlandet demonstrera den skandinaviska idéns livskraft och dess förankring i alla ledande samhällslager. Den omsorg kung Carl och hans medhjälpare nedlade när det gällde att få representativa namn under inbjudningen, får härigenom sin förklaring. Åtminstone i någon mån har mötet i detta stycke fyllt sin uppgift. Handelstidningen kunde sålunda i juni citera en artikel ur den engelska oppositionstidningen *The Press*. Mötets resolutioner, hette det, kunde bli ett mäktigt stöd åt de tre nationernas förening. Men genom Holstein var Danmark utsatt för tryck från Tyskland, enkannerligen Frankfurt, och kanske skulle rösten från denna stad »för kapitalister och tyska chimärer» tillintetgöra verkan av den rörelse som utgått från Göteborg. Efter ett angrepp mot Russell för dennes danska politik slutade *The Press*: »Men en nations vilja är mäktigare än en *doktrinär* statsmans politik, och likasom en kommande generation helt säkert skall se de tre konungarikena kraftigt förenade, så må man nu uppmuntra Danmark att trolsa sina germaniserande förföl-

¹ Cit. HT 1863, n:o 53, 5 mars.

² HT 1863, n:o 60, 13 mars.

³ Om mötet jfr Holmberg, Sverige och den ekonomiska skandinavismen vid 1860-talets början. Studier tillägnade Curt Weibull, 202 ff.

jare och med största möjliga energi söka genomföra Göteborgs-mötets resolutioner»¹.

Men mötet var också avsett att väcka opinionen i de skandinaviska länderna, särskilt i Sverige. Effekten uteblev icke heller i det avseendet. Pressen var under mötestiden fylld av referat och berättelser från förhandlingar och festligheter. Även de mot skandinavismen kallsinnigaste tidningarnas kommentarer var synnerligen positiva. »Om det ännu finnes mången», skrev Nya Dagligt Allehandas korrespondent, »som är missnöjd med, kanske till och med hatar tanken på en politisk och dynastisk förening mellan Nordens trenne närmast befryndade nationer, så torde väl deremot svårigen någon enda menniska underskatta de förmåner, som en närmare sammanslutning i en mängd andra förhållanden bereder de nordiska folken. Behöfdes något bevis för en af den dagliga erfarenheten så bekräftad sats, skulle man väl aldrig kunna finna något bättre än det möte, som under dessa dagar pågår i Sveriges andra stad»². Och Wäk-taren hälsade endrökten mellan män från de skandinaviska länderna med glädje, även om den beklagade mötestesolutionernas frihandelsvänliga tendens³. På samma sätt kom även danska erkännanden från ganska oväntat håll. Den officiösa Berlingske Tidende talade om den »kraftiga bestämhet, som gjorde sig gällande, och den, man kunde säga, entusiastiska fläkt, som genomgick mötet, oaktadt det till största delen var sammansatt af äldre praktiske män...»⁴.

Onekligen har sålunda det nationalekonomiska mötet på avsett vis bidragit att stärka den skandinaviska rörelsens prestige både i in- och utlandet. Dess största politiska betydelse torde emellertid ligga i en annan omständighet. I Göteborg samlades en lång rad av den skandinaviska rörelsens ledande män: Blixen Finecke, Balthazar Christensen, Carl Ploug och Geo Stephens från Danmark, Daa och Sta-

¹ HT 1863, n:o 132, 11 juni.

² NDA 1863, n:o 114, 20 maj.

³ Wäktaren 1863, n:o 21, 28 maj.

⁴ Cit. HT 1863, n:o 124, 2 juni.

bell från Norge, Lallerstedt, Sohlman, Eric Sparre, Tornerhjelms m. fl. från Sverige¹. Det är mellan män som dessa, som de politiska överläggningar fördes, för vilka mötesprogrammet i viss mån blott var en täckmantel. Redan i mars hade Ploug bett Sohlman medverka till att skapa en grundval för politiska förhandlingar vid den statsekonomiska kongressen². Och i april hade Hedlund anförtrott Sturzenbecker, att mötet sannolikt skulle bli betydelsefullare än man ännu anade. »Der torde bli något *esoteriskt* af, och der måste du vara med»³.

De esoteriska förhandlingarna under kongressen har utan tvivel siktat till att med utgångspunkt från de danska unionssonderingarna tidigare under året och de svenska svaren härfpå, söka nå fram till ett gemensamt skandinaviskt aktionsprogram, en gemensam nordisk opinion⁴. Om förloppet av dessa överläggningar vet man icke mycket. Säkert är emellertid att Hedlund satte sig på tvären. »Viljen I, mina herrar», skall han ha yttrat under en privat sammankomst, »göra skandinavisk politik, så vill jag följa er ett gott stycke; men viljen I göra *dansk* politik under skandinavismens skylt, så måste jag göra *svensk*»⁵. Tydligen har Hedlund ansett, att det sistnämnda blev fallet, ty en tid efter kongressen skrev han: »Från den högre politiken ligger jag nu, sedan någon tid, nästan alldeles skild... Då jag icke kunnat adoptera de djerfva framtidsplanerna hvad angår Sveriges yttre ställning, så finner man väl ej skäl att meddela sig med mig i sådana ärenden... Uppriktig vän som jag är af en skandinavisk union, vill jag dock ej att vi skola narras att löpa åstad med limstången, förrän Danskarne visat att de verkligen *vilja* saken»⁶.

¹ Förhandlingar vid det skandinaviska national-ekonomiska mötet i Göteborg år 1863, 5 ff.

² Friis, Skandinavismens Kulmination, 42 f.

³ R. Sturzenbecker, O. P. Sturzenbecker II, 157.

⁴ Jfr Friis, Skandinavismens Kulmination, 53 ff.

⁵ H. Hedlund, S. A. Hedlund I, 371.

⁶ Hedlund t. Hellberg, 4. 7. 1863; GSB.

Hedlunds yttranden ger vid handen, att det politiska program man sökt vinna enighet om under det national-ekonomiska mötet, men som Hedlund avvisat, innefattat svensk hjälp åt Danmark i dess förestående strid med Tyskland. Utan tvivel har man häri att se en verkan av den vink kung Carl genom Liljencrantz givit Ploug om möjligheterna för en svensk-dansk allians. Uppnådde man den sökta enigheten?

Hedlunds fronderi är redan konstaterat. Det var emellertid han som inledde den pressdiskussion göteborgsöverläggningarna gav upphov till. Tvistefrågan mellan Danmark och Tyskland om Slesvig gjorde nu åter anspråk på all upmärksamhet, skrev Handelsidningen. Det övriga Norden kunde ej likgiltigt se Danmarks självständighet hotas; den yttre faran måste föra Skandinavien länder närmare varandra. Men närmandet måste för att betyda något vara politiskt. Så långt förde alltså Hedlund skandinavismens talan. Men han fogade därtill en inrepolitisk betraktelse, som angav gränserna för hans anslutning. Det var i denna farliga situation tryggt, framhöll han, att konungen omgavs av en regering som gav garantier mot övervinning. Genom sitt val av rådgivare var Carl XV världens populäraste monark. Men popularitet kunde förlösas. Om det mot förmodan fanns män, som sökte undanröja den sittande regeringen, så skulle de veta, att nationen betraktade slika avsikter som landsförräderi¹.

Det hetsiga inlägget för ministären De Geer verkar i sitt sammanhang tämligen mal à propos. Uppenbarligen har Hedlund under göteborgsmötet eller senare kommit till uppfattningen att de skandinaviska planerna, nu liksom vid tidigare tillfällen, hotade regeringens existens. För en sådan eventualitet ställde han sig lidelsefullt på dess sida gentemot konungen och nya statsrådsaspiranter.

De skandinaviser som kände svenska regeringens hållning i danska frågan, sådan den ådagalagts i det avböjande svaret på de danska unionsinviterna i början av året, insåg till fullo

¹ HT 1863, n:o 128, 6 juni.

att ett ståndpunktstagande som Hedlunds utgjorde ett svårt hot mot alla planer på skandinavisk aktivitet. Fædrelandet tog också till orda för att hävda, att meningsskiljaktigheter mellan Sveriges konung och hans rådgivare borde leda till rådgivarnas avgång¹.

Ett par veckor senare, vid midsommartid, gick Fædrelandet alliansfrågan närmare in på livet. Tidningen gav en historik över spörsmålets öden alltifrån kung Oscars avvisade allianserbjudande 1857, och ställde frågan varför alla danska inviter efter denna tidpunkt skett förgäves. Den kastade till stor del skulden på danska regeringens uraktlåtenhet att utsöndra Holstein. En nordisk allians var därför icke populär i Sverige, såvida den icke blivit det på senaste tiden, då man på grund av de polska sympatierna och det spända förhållandet till Ryssland kanske blivit mera böjd att erkänna nyttan av ett ryggstöd. Men Fædrelandet framhöll, att om Sverige ville skandinavismen, men hölls tillbaka av fruktan att komma för tidigt, kunde Danmark tvingas in på en antiskandinavisk linje. Förhandlingarnas tid borde därför nu komma².

Såsom framgår av referatet byggde Ploug dessa resonemang på de meddelanden han i mars erhållit från kung Carl om Sveriges och den svenska opinionens ståndpunkt i alliansfrågan. Med rätta tillskrev han den relativa alliansbenägenhet, som där omvitnats, det polska upprorets inflytande. Hans artikel var ett försök att aktivera denna benägenhet, att driva Sverige till handling och förhandling i alliansfrågan³.

Om Ploug hoppats göra intryck även på regeringspartiet inom den svenska opinionen, misslyckades han. Handeltidningen förklarade, att man i Sverige ej sett några allvarigare rörelser i Danmark för vad svenskarna kallade skandinavism, att om Danmark gick bort ur det nordiska

¹ Fædrelandet 1863, n:o 131, 10 juni. Bemött i HT 1863, n:o 134, 13 juni.

² Fædrelandet 1863, n:o 142, 23 juni.

³ Jfr Krieger, *Dagböger II*, 309, som tillskriver Hamilton inflytande på Fædrelandets artikel.

sammanhanget, kunde detta i värsta fall blott leda till att Sverige behöll sin trygga isolering, samt att en off- och defensiv allians skulle vara icke en skandinavisk, än mindre en svensk-norsk, utan en exklusivt dansk politik¹. Också Ridderstad i Östgötha Correspondenten intog en avvisande hållning².

Mera överraskande kan det synas, att icke ens den svenska skandinavismens ledande organ biföll Fædrelandets framställning. Aftonbladet levererade en nedgörande kritik av Danmarks regering, vars politik förklarades vara impopulär i alla svenska samhällslager. För Halls politiska konststycken ville icke Sverige våga något³. Emellertid har man skäl att anta, att Aftonbladet blott tillämpade en av tiden omhuldad metod mellan meningsfränder: man skrev emot för att ge partnern tillfälle att återkomma och så hålla frågan vid liv och intresse. I varje fall kom Fædrelandet igen. I en rad artiklar, där visserligen det berättigade i kritiken mot Hall erkändes, anfördes förmildrande omständigheter för den danske konseljpresidenten. Framför allt drev Ploug satsen att ett svenskt löfte om ordentlig hjälp skulle hjälpa, rentav tvinga danska regeringen till en mera resolut politik⁴.

I den svenska pressen började ett stycke in i juli tecken till opinionsomslag att visa sig. Både Aftonbladet och Handeltidningen citerade en artikel ur den officiösa Berlingske Tidende, vilken ansågs utmärka, »att danska regeringen nu ämnar upphöra med alla vidare eftergifter»⁵. Den 20 juli förklarade Aftonbladet, att svenska regeringens och folkets tveksamhet att sluta formligt förbund med Danmark blott berott på ett visst misstroende mot danska regeringen. Men om danska ministären deciderade sig för en skandinavisk politik, skulle den ha lättare än vilken annan regering som helst att genomföra eiderstaten och skandinavismen⁶.

¹ HT 1863, n:o 145, 27 juni.

² ÖC 1863, n:o 55, 11 juli.

³ AB 1863, n:o 150, 3 juli. Instämmande i HT 1863, n:o 152, 6 juli.

⁴ Fædrelandet 1863, n:o 161, 163, 168 o. 169, 15, 17, 23 o. 24 juli.

⁵ HT 1863, n:o 153, 7 juli; AB 1863, n:o 155, 9 juli.

⁶ AB 1863, n:o 164, 20 juli.

Om det i Aftonbladets fall var fråga om en verklig omvägning kan som påpekats betvivlas. Viktigare var att Handelstidningen några dagar senare gav sin anslutning till Aftonbladets synpunkt: *Om Danmark* slog in på en skandinavisk politik, och *om Tyskland* forfför att hofa, då återstod för Norden intet annat än att möta våld med våld¹.

Förklaringen till att Aftonbladet nu fann tiden inne att nedlägga sin kritik, och till att Handelstidningen talade om att möta våld med våld, torde vara att söka i de rykten som samtidigt började spörjas, att den svenska regeringen nu stod i begrepp att engagera sig djupare för Danmark i dess tyska tvist. Ridderstad, som ännu stod orubblig i sina antiallianspositioner, slog alarm till sin tidning från riksdagen i Stockholm. Med anledning av ryktena förklarade han, att ett krigsutbrott mellan Danmark och Tyskland nu, då stora europeiska frågor fordrade folkens spända intresse, skulle komma så olägligt som möjligt. Skandinavismens banér finge icke utvecklas för en sådan strid, och Sverige-Norge måste avråda Danmark från att kasta stridshandsken. »Sverige och Norge böra bevara sina krafter åt tider och strider, som äro afgörande»².

Upphovet till tron på Sveriges förestående danska engagemang var främst en uppgift, som efter den svenska regeringens konselj den 17 juli kolporterades, obekant genom vilka kanaler, till pressen. Regeringen tänkte hette det, begära sex miljoner riksdaler av riksdagen till rustningar³. Då kung Carl just dagarna efter konseljen anträdde en resa

¹ HT 1863, n:o 167, 23 juli.

² ÖC 1863, n:o 58, 22 juli. Som strax skall visas, var icke ens Ridderstad omöjlig att omvända.

³ AB 1863, n:o 165, 21 juli; HT 1863, n:o 167, 23 juli. Uppgiften återkommer också i en rapport av den 9 augusti till London från Englands chargé d'affaires i Stockholm, Fred Hamilton, som säger sig ha den ur säker källa; Denmark and Germany n:o 2. Correspondence respecting the affairs of the duchies of Holstein, Lauenburg, and Slesvig, [I], 117. En stockholmskorrespondent till HT den 28 juli hade emellertid att förmäla, att saken visserligen diskuterats den 17 juli, men uppskjutits. Enligt hans uppfattning var den tilltänkta summan, 6 miljoner, för stor att blott gälla danska frågan; troligen hade man även Ryssland i tankarna; HT 1863, n:o 171, 28 juli.

till Skåne och Danmark, där han, som alla visste, skulle sammanträffa med kung Fredrik, kombinerades givetvis det supponerade anslagskandet med Sveriges skandinaviska politik. Om regeringen begärde rustningsanslag, fanns det skäl att anta, att den stod bakom den understödspolitik som kunde väntas bli förhandlingsämne vid det förestående kungamötet. Inte underligt att regeringsanhängare quand même som Handelstidningen började ge efter på sitt kategoriska motstånd mot att Sverige åtog sig Danmarks sak. Kunde det dessutom, såsom en stockholmskorrespondent till Handelstidningen prøvade, göras troligt att rustningarna gällde även Ryssland, föll t. o. m. Ridderstad till föga. Personer med goda förbindelser antaga, skrev han från Stockholm, att den rysk-polska förvecklingen ej kan få en fredlig lösning. Ett viktigt ämne för Carl XV:s och Fredrik VII:s möte blir då, att genom förenad hållning värdigt representera de tre skandinaviska länderna inför Europa. »Opinionerna, som alltid måste reglera sig efter förhållandena, göra det också nu. Så länge ryktet förmenade att den ifrågasatta krigsrustningsgården allenast afsåg de dansk-tyska misshälligheterna, voro alla ansigten mulna. En annan sak är det nu. Om äfven icke någon glädje strålar ur ögonen, uttrycka de dock benägenhet och beslutsamhet»¹.

Man kan fastslå, att första rondan av den stora tidningsdebatt om den skandinaviska alliansen, som sattes i gång av göteborgsmötet i maj 1863 och som skulle fortgå under ett år, hemförts av alliansens förespråkare. Den förmodan kung Carl låtit uttala i mars, att den svenska opinionen ej absolut vore emot en allians med Danmark, hade besannats.

Tillsammans med det europeiska läget utgör detta faktum bakgrunden till kung Carls uppträdande på Skodsborg den 22 juli 1863.

4.

För kunskapen om vad som tilldrog sig på Skodsborg den 22 juli, har eftervärlden huvudsakligen Henning Hamil-

¹ ÖC 1863, n:o 61, 1 aug.

ton att tacka. I depescher och brev till Manderström samt i sina efterlämnade Anteckningar rörande förhållandet mellan Sverige och Danmark 1863—1864 har han redogjort för sina egna iakttagelser samt för vad han genom kung Carl och framför allt, konseljpresident Hall erfor om förhandlingarna. Ett korrektiv till Hamiltons framställningar erbjuder skrivelser av Orla Lehmann och Manderström; kung Carl lät nämligen sina uttalanden till Hall komma till Lehmanns kännedom, samt diskuterade dem efter sin hemkomst med sin utrikesminister. Källmaterialet är sålunda icke i och för sig fattigt, men lämnar dock, som det skall visa sig, på viktiga punkter historieforskningen i sticket.

Enligt Hamiltons Anteckningar anlände kung Carl från Hälsingborg till Skodsborg klockan 12 på middagen. För att så vitt möjligt belaga mötet varje politisk egenskap hade Hamilton framkallat överenskommelsen, att konungarna skulle tillbringa dagen ensamma. I frukosten deltog också utom uppvaktningen endast Blixen Finecke, kammarherre Simony, Hamilton och hans legationssekreterare Rosén. Efter frukosten, som slutade ungefär klockan 2, gick kungarna upp till grevinnan Danners rum, Hamilton ut i parken. Där fick han en timma senare veta, att Hall ditkallats per telegraf, då kung Carl ville tala med honom. Hamilton blev förvånad, eftersom kungen strax efter sin ankomst sagt sig vilja vara i fred. En kort stund därefter kom emellertid Hall, begav sig genast upp till kung Carl och samtalade med honom i enrum ända till middagen. När man klockan $\frac{1}{2}$ 7 bröt upp från denna, viskade kung Carl till Hamilton, att allt var uppgjort mellan honom och Hall. Hamilton skulle få veta av Hall vad som avtalats, och behövde inte vara orolig, ty allt var överenskommet med Manderström innan kungen for. Efter ytterligare en timma på Skodsborg for kung Carl via Helsingör tillbaka till Hälsingborg. Hamilton återvände till Köpenhamn efter att ha avtalat med Hall om ett sammanträffande följande middag¹.

¹ Hamilton, Anteckningar, 9 ff.

Den redogörelse Hall den 23 juli gav Hamilton, har denne endast i sammandrag vidarebefordrat till sin chef och till eftervärlden. Hans depesch till Manderström innehöll, enligt vad han själv samtidigt meddelade i ett privatbrev, ett sammandrag av samtalet mellan kungen och Hall »med utslutande af allt det sorgliga virrvarr, som deri inblandades». Den innehöll att kungen uttryckt sin åsikt, att danska regeringen snarast borde ge ett klart svar på tyska förbundsriksdagens fordringar, att man icke borde motsätta sig en förbundsarmés inträngande i Holstein men besvara åtgärden med blockad av de tyska hamnarna, samt slutligen — vilket var det viktigaste — att han fann ögonblicket närma sig, då en skandinavisk försvarsallians skulle rättfärdigas av hela Nordens intressen, om danska regeringen uttryckte önskan härom. I den sista punkten var depeschen, såsom privatbrevet upplyser, tillrättalagd i bestämt syfte. Härtill återkommer jag. Även privatbrevet är emellertid knapphändigt i sin redogörelse för vad som passerat. Det långa samtalet mellan kung Carl och Hall sammanfattas i två satser: »Hall sade, att Kungen verkligen erbjudit honom att nu ingå ett försvarsförbund, och sagt, att kejsaren i Frankrike gillade denna åtgärd...»¹. I Anteckningar slutligen heter det, att det skulle leda till gagnlös vidlyftighet att anföra allt vad excellensen Hall berättade om sitt samtal med konungen. Men huvudsaken var, att Carl rätt danska regeringen att genast avslå Tyska förbundets yrkande på att patentet av den 30 mars skulle upphävas, att icke i fall av exekution motsätta sig de tyska förbundstruppernas inmarsch i Holstein, men besvara åtgärden med blockad av de tyska hamnarna. Om dessa råd följdes, lovade kung Carl att, om Tyskland företog exekution i Holstein, genast komma med 20 tusen man svensk-norska trupper till Slesvigs försvar².

Hamiltons framställningar ger sålunda blott själva kon-

¹ Hamilton, Anteckningar, 13. Hamilton t. Manderström, 23. 7. 1863; UUB, F 860: o.

² Hamilton, Anteckningar, 11. Kung Carls råd till Hall återges som vi sett i stort sett överensstämmande i depeschen till Manderström.

tentan av de råd och löften Carl skall ha framställt till Hall. Upplysningarna härstamma från den danske konseljpresidenten, som ju var part i målet, och förmedlaren Hamilton var som vi sett icke heller han utan aspirationer i allianssaken. Så vitt möjligt måste de därför underkastas kritik genom andra källor. Detta är så mycket nödvändigare, som Hamiltons framställningar icke helt och hållet överensstämma sinsemellan. Enligt privatbrevet till Manderström har kung Carl erbjudit Hall att ingå ett försvarsförbund. I den samtida depeschen återges några råd som konungen givit Danmark, men först i Anteckningar framställes deras efterföljd som villkor för understödet. Detta hindrar icke Hamilton från att i samma framställning tala om »Konungens löften om ett oivkorligt understöd»¹.

Såsom nämnts lät Carl XV efter sitt samtal med Hall sända ett meddelande härom till Orla Lehmann. Denne svarade med att skriffligen tacka för den kärkomna underrettelsen. Ers majestät har, fortsatte Lehmanns brev, med rätta förutsatt att jag anser Holsteins utsöndring som villkoret för Danmarks befrielse från Tysklands övervalde. Men just emedan han i 25 år predikat denna lära och blivit förtrogen med dess svårigheter, insåg Lehmann att frågan icke *genom en regeringsakt* kunde föras vidare än som skett den 30 mars. Fastän danska publicister och deras svenska vänner förbisett det, hade tyskarna begripit att i själva verket allt var avgjort genom patentet. Kungörelsen stämde fullkomligt med svenska regeringens vänskapliga råd, den var ingen kompromiss och den hade visat sig tillräcklig att framkalla den avgörande krisen. Sverige hade rätt att göra varje bistånd beroende av att Danmark fasthöll den intagna ståndpunkten, men kunde enligt Lehmann icke vilja uppställa som krav, att Danmark först skulle ha fullbordat »Holsteins fullständiga utsöndring». Lehmann sökte därefter bevisa, att Danmark måste betrakta exekution i Holstein som fientligt överfall. »Om Sverige vill komma oss till hjälp, så finner jag det rimligt, att det för sitt vidkommande sätter *casus*

¹ Hamilton, Anteckningar 11 f.

foederis vid Ejdern . . . men det kan omöjligt vilja betrakta Danmark som angripare, om det börjar sitt självförsvar vid Elbe eller rättare förklarar dess överskridande som *casus belli*, emedan detta icke blott är dess goda rätt, utan ärans, kloketens, ja självbevarelsens oavvisliga krav». Till sist försäkrade Lehmann, att även om han trott att Danmark segerrikt kunde genomgå krisen utan hjälp, skulle han önska att det skedde med Sveriges och Norges bistånd, emedan Danmarks räddning då skulle bli utgångspunkt för en större och rikare framtid för hela Norden. »Det bäres mig för, at något saadant nu stunder til . . .»¹.

Brevet tillåter slutsatsen, att kung Carl, enligt det meddelande han sänt Lehmann, lovat svensk hjälp under förutsättning att Holstein fullständigt utskildes och Danmark icke motsatte sig exekution i Holstein. Av dessa villkor upptas, som vi sett, endast det sista i Hamiltons framställningar. Eftersom Lehmann gör sig all möda att gendriva villkoren, har åtminstone han upptattat dem som allvarligt menade.

Ett andra korrektiv till Hamilton erbjuder Manderström. Innan han den 7 augusti i en depesch till Köpenhamn sökte definiera det läge som uppstått genom skodsborgsamtalet, inhämtade han kung Carls mening om vad som yttrats. Depeschen gör också åtskilliga modifikationer i det språk Hamilton efter Halls uppgifter lagt i konungens mun. Svårigheten blir därvid att skilja mellan de ändringar som dikterats av Manderströms önskan att minska Sveriges förpliktelser, och sådana som försakats av att kung Carl verkligen ansåg sig ha yttrat något annat än Hall-Hamilton uppgav. Konungen hade, skrev Manderström, i princip bekräftat Halls uppgifter till Hamilton, fränsett några nyanser i uppfattningen. Allt sedan kung Oscars dagar hade svensk-norska regeringen fasthållit principen, att aldrig samtycka till en allians, innan Holsteins administrativa utsöndring var ett fullbordat faktum. I betraktande av att danska regeringen nu beredde sig att

¹ Af Orla Lehmanns Papirer, 213 ff. Översatt. Jfr Hamilton, Anteckningar, 12, samt beträffande dateringen Clason, Skodsborgsmötet och Utrikesdatskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 77 f.

resolut beträda denna väg, hade konungen icke tvekat att säga Hall, att han ansåg ögonblicket närma sig, då en defensivallians kunde slutas. Men konungen hade icke underlåtit att tillägga, att förverkligandet av ett sådant arrangemang städse berodde på de ytterligare åtgärder danska regeringen kunde vidtaga för en fullständigare utsöndring av Holstein. Särskilt hade konungen påyrkat tullgränsens flyttning från Elbe till Ejder. Manderström var övertygad om att Hall skulle vara överens med honom om att konungen, åtminstone summariskt, nämnt dessa viktiga punkter¹.

Av de yttranden Manderström här lägger i kung Carls mun, hör den passus som talar om att ögonblicket för en defensiv allians närmade sig, till de redan mellan Hall och Hamilton överenskomna modifikationerna av kungens utfästelser, och behöver därför icke diskuteras i detta sammanhang². Att kung Carl påyrkat tullgränsens förflyttning, medger även Hamilton med Hall som sagesman³. Redan därav framgår, att ytterligare åtgärder till Holsteins utsöndring varit på tal på Skodsborg. Överensstämmelsen med Lehmanns nyss citerade brev ställer utom tvivel, att kung Carl, såsom Manderströms depeesch uppger, hävdade att han gjort den fullständiga utsöndringen till en *conditio sine qua non*.

Undersökningen har visat, att Hamiltons framställning på en viktig punkt är ofullständig och därigenom oriktig: kung Carl har på Skodsborg icke blott givit danska regeringen råd angående dess diplomatiska och militära uppträdande i den aktuella tyska konfliktsituationen, och gjort deras efterföljd till villkor för den svenska hjälpen; han har som kor-

¹ Cit. i Hamilton, Anteckningar, 18 ff. Vad de peschen i övrigt innehåller — om reformer i Slesvig, om vådorna av blockad såsom svar på exekution, om skillnaden mellan en defensiv allians i mer vidsträckt bemärkelse, som inte kunde komma i fråga förrän Holstein fullständigt utsöndrats, och en mera begränsad, varom man genast kunde förhandla — anges såsom konungens och regeringens tankar och uppfattningar, men *ej* såsom något kungen skulle ha framfört på Skodsborg. Detta förbises av Hamilton, Anteckningar, 20, noten.

² Jfr Hamilton, Anteckningar, 12 f.

³ Hamilton, Anteckningar, 25.

relat till sitt biståndslöfte rest ejderskandinavismens och den svenska utrikespolitikens gamla krav om en fullständig av-söndring av det tyska Holstein.

Man torde under sådana omständigheter kunna fastslå, att Hamiltons ord i Anteckningar om »Konungens löften om ett ovilkorligt understöd» ger en oriktig bild av skodsborgssamtalet. Kung Carl har, såsom ju också Hamilton uppger för Manderström den 23 juli, erbjudit Hall att ingå ett försvarsförbund, vars grundförutsättningar och huvudvillkor han angav, men vars detaljer han givetvis, både på grund av sin ställning och sin läggning, överlåtit åt yrkesmännen att fixera. Vi ha sett, att han redan i mars fattat en skandinavisk allianspolitik i sikte. Denna politik fullföljde han på Skodsborg.

De oriktigheter som här konstaterats i Hamiltons skildringar av kung Carls uppträdande, bero icke på någon tillfällighet. De hänger samman med att Hamilton, då han skildrade konungen, försvarade sig själv. Framför allt gäller detta Anteckningar, som skrevs sedan allianspolitiken brutit samman och Hamilton beskyllts för att till dess förmån ha gått längre än hans befogenheter tillät. Men redan hans första skrivelser i ämnet innehåller kärnan till en plaidoyer: han har gjort det bästa möjliga av en omöjlig situation. Konungen har erbjudit allians och Hamilton förteg, att Carl därvid gjort Holsteins utsöndring till villkor. Men Hamilton har lyckats komma överens med Hall om att denne icke fick ta del som ett bestämt erbjudande, utan att kungen skulle anses ha sagt, att tidpunkten snart tycktes vara inne, då ett förbund kunde bli påkallat. I enlighet härmed formulerades den officiella de peschen. »Det är redan mycket nog», skrev Hamilton i sitt samtida privatbrev, »men jag vågar säga, att jag lappat på trasorna så mycket som möjligt, för att kunna öfverenskomma med Hall om något rimligt, hvarigenom å ena sidan Han icke förlorade frukten af alla Kungens försäkningar, och å den andra vi ej vore bundna till mera, än som af *dépêchen* synes»¹.

¹ Hamilton t. Manderström, 23. 7. 1863: UUB, F 860: o. Hamilton, Anteckningar, 13.

Några dagar senare har Hamilton ett nytt argument att anföra för sitt handlingsätt. Han befann sig då i Skåne tillsammans med kung Fredrik och kung Carl, och hade kommit att tänka på att han glömt nämna, att kung Carl på Skodsborg sagt till honom: »Jag är i detta fall fullkomligt öfverens med Manderström och hela konseljen, så att saken är alldeles klar». Hamilton hade bara trott honom till hälften. »Skulle jag det oakadt i min uppgörelse med Hall gått för långt, är det icke värre, än att jag kastas öfver bord och allt förblifver in statu quo ante»¹.

Under den dragkamp om alliansen, som snart skulle sätta in, anförde Hamilton undan för undan nya skäl för sitt ingripande. Den 2 september framhäver han sålunda den fördel som vunnits genom att underhandlingarna gått genom honom, i stället för via danske ministern i Stockholm². Denna tankegång utvecklas sedan närmare i Anteckningar; där möter man över huvud taget Hamiltons för svar fullt utbildat. Då han den 23 juli, heter det där, genom Hall fick underrättelse om kungens uttalanden och erfor att Hall tänkte ge ministern i Stockholm befallning att närmare överenskomma med Manderström om den utlovade hjälpkårens sammansättning, var han ett ögonblick villrådig om det beslut han borde fatta. Han kände sig frestad att begära avsked, eftersom det visade brist på förtroende att kungen, utan att på förhand låta honom ana sina avsikter, haft ett så viktigt samtal med danske utrikesministern. Men snart insåg han, att kungens yttrande, om än i flera avseenden förhastat, stod i huvudsaklig överensstämmelse med allt som yttrats från svensk sida ända sedan kung Oscars tid, och att han därför icke borde undandra sig sin andel i tillämpningen av denna politik. Om skriftväxlingen i ämnet överläts till danska kabinettet och en gång offentliggjordes, kunde konungen bli föremål för ett rättvist klander. Om däremot Hamilton åtog sig den, kunde saken hållas hemlig, och svenska regeringen kunde, sedan den fått frågan i sina händer, efter

¹ Hamilton t. Manderström, 27. 7. 1863; UUB, F 860: p.

² Hamilton t. Manderström, 2. 9. 1863; UUB, F 860: o.

prövning modifiera kungens löfte om ovillkorligt understöd till ett erjudande om en traktat, som då kunde göras så litet betungande som möjligt.

Frågan var i vad mån Sverige kunde anses bundet av kungens löfte till Hall. I förhållande till främmande makter måste konungen, menar Hamilton, erkännas som rikets lagliga representant. Landets heder fordrade, att konungens icke drogs i tvivelsmål; en hederlig man stod vid sitt ord så länge det var möjligt, och en konstitutionell konung var där för bunden av ett löfte, givet till ett annat lands utrikesminister, ända tills det visat sig omöjligt för honom att bilda en ministär, som ville göra sig till redskap för dess uppfyllande. Det är, slutade Hamilton, »efter denna åsigt som jag önskar, att mina åtgärder måtte blifva bedömde»¹.

Redogörelsen för innehållet och utvecklingen av det för svar Hamilton presterat för sitt uppträdande efter skodsborgmötet, ådagalägger i själva verket, att han, likaväl som Carl XV, fullföljt den verksamhet till förmån för en dansk-svensk allians, som vi tidigare sett honom utveckla². För att börja med Hamiltons sista argument — den förpliktelse kungalöftet medförde för Sverige — har Hamilton före den 22 juli uttalat åsikter, som stå i fullständig motsättning här emot. Det profetiska uttalandet den 23 februari har redan citerats: Manderström borde upplysa konungen om ställningen i Danmark, »så att ej, i obehakade ögonblick, ord och löften kunna utkastas, hvilka sedermera komma att hvila såsom en förebråelse på Regeringen, om denna finner rättast att de ej honoreras»³. Regeringens makt och rätt att desavouera konungen också i en utrikespolitisk fråga, drages här icke i tvivel. Hamilton har tillskrivit också sig själv rätten att resa motstånd mot skandinaviska planer som emanerade från konungen. Då man i maj väntade att kung Fredrik och kung Carl följande månad skulle mötas i Skåne, skrev Hamilton, att konungarna antagligen skulle skölja ned poli-

¹ Hamilton, Anteckningar, 11 ff.

² Jfr s. 152 f.

³ Jfr s. 153.

tiken, »och då Du icke kommer med . . . har jag alltid detta att skylla på vid det motstånd, jag möjligen blir tvungen att sätta mot blifvande försäker»¹. Icke heller detta uttalande vittnar om synnerlig respekt för konungen som rikets laglige representant inför landet.

I juni, då Hall inför det som man trodde förestående kungamötet yttrade sin önskan, att detta skulle leda till en överenskommelse, gemälde Hamilton, att han saknade meddelanden härom, att han ej trodde kungen avsåg något annat än nöjet att träffa sin kunglige vän, »men att, om man från Danmarks sida önskade något aftal, det hade varit önskligt om framställning derom skett medan Hs Mjt var i Stockholm och då i form af ett bestämdt förslag, emedan i Skåne intet annat kunde vexlas än uttryck af ömsesidig vänskap. Hall insåg naturligtvis detta . . .»². Det var vid detta tillfälle visserligen fråga om ett diplomatiskt meningsutbyte, men det viktiga är här icke att konstatera interlokutörernas innersta mening, utan att fastslå, att Hamilton och Hall officiellt intagit den ståndpunkten, att kung Carl utanför Stockholm, d. v. s. utan sitt statsråd, icke kunde göra någon överenskommelse.

Uppfattningen att kungens ord band Sverige kan sålunda icke ha varit vägledande för Hamiltons mått och steg efter Skodsborg, utan är en efterhandskonstruktion till stöd för försvaret. Däremot vill det synas som om Hamilton på fullt allvar fäst avgörande vikt vid att konungens utfästelser gjordes, icke till Danmarks konung utan till dess utrikesminister. Innan kung Carl i juli lämnade Stockholm, diskuterades mellan Hamilton och Manderström frågan, huruvida den senare skulle följa med till Skåne. Manderström hade för egen del ingenting emot att röra på sig, men förmodade att kungen ingalunda var angelägen att ha honom med, »ej heller har jag stor håg att följa honom, *propter* de olägenheter som deraf kunna uppstå . . .»³. De olägen-

¹ Hamilton t. Manderström, 27. 5. 1863; UUB, F 860: o.

² Hamilton t. Manderström, 10. 6. 1863; UUB, F 860: o.

³ Manderström t. Hamilton, 27. 6. 1863; UUB, F 860: k.

heter Manderström fruktade var utan tvivel att bli indragen i skandinaviska förhandlingar. Men Hamilton ansåg tvärtom att det kunde vara nyttigt om Manderström följde med, »så vidt det icke på förhand omtalas, så att Kungen af Dk kan falla på tanken att medtaga Hall . . .»¹. Först Halls närvaro skulle sålunda enligt Hamilton göra sammanträffandet riskabelt.

Samma tankegång möter i Anteckningar i skildringen av händelserna den 22 juli. Hamilton hade framkallat överenskommelsen att konungarna skulle tillbringa dagen allena, och den underrättelse han mottog i Skodsborgs park, att Hall telegrafiskt tillkallats, förundrade och oroade honom, då han var viss att Carl »under sitt samtal med Hall skulle på ett eller annat sätt förlöpa sig. Faran kunde emellertid numera icke förekommas»².

I dessa resonemang kommer kung Carls konstitutionella ställning och helgden av hans kungaord ej i betraktande. Ur hederns och de svenska grundlagarnas synpunkt var ett löfte till Danmarks statsöverhuvud lika förpliktande som de utfästelser den danske utrikesministern mottog. Kung Oscars alliansanbud år 1857, som år 1863 var det stora prejudikatet, gjordes till kung Fredrik och besvarades av honom. Men i praktiken bedömde Hamilton situationen riktigt. Utvecklingen hade ridit fortare än lagstiftningsarbetet sedan 1857. Ingen av de nordiska monarkerna intog 1863 den positionen eller förfogade över sådana personliga resurser, att de kunde driva skandinaviska överläggningar till praktiska resultat utan sina rådgivares mellankomst. På basis blott av meddelanden från kung Fredrik skulle Hall haft föga utsikt till effektiva förhandlingar i Stockholm, försåvitt icke svenska regeringen visade sig dela svenske konungens benägenhet för en allians.

Hall och Hamilton har utgått från att så icke var fallet. Trots att saken, genom att Hall kallats till samtalet på Skods-

¹ Hamilton t. Manderström, 30. 6. 1863; UUB, F 860: o. I realiteten innebar Hamiltons ord en artigt formulerad varning till Manderström mot att följa konungen till Skåne.

² Hamilton, Anteckningar, 9.

borg, från dansk sida var konstitutionellt och reellt i sin ordning, har de därför insett att den största svårigheten återstod: kung Carl kunde icke träffa överenskomelser på egen hand. Oavsett den svenska grundlagens stadganden hade de gångna åren av hans regeringstid till fyllest visat detta, och därom hade också, såsom vi sett, Hall och Hamilton i juni varit eniga¹. Det gällde, såsom Hamilton formulerade problemet under sin överläggning med Hall den 23 juli, att ge konungens yttrande en form, som icke satte det i strid med en konstitutionell konungs ställning². Hamilton åtog sig uppgiften. Med förbigående av de krav på Holsteins fullständiga utsöndring som Carl rest, rapporterade han till Manderström konungens löften till Hall. Sverige framstod därigenom som moraliskt och politiskt förpliktadt att slå in på en allianspolitik. Men Hamilton framhöll, att han gjort allt för att minska förpliktelsen, dock utan att Hall förlorade frukten av konungens försäkningar. I stället för konungens bestämda erbjudande stod genom hans ingripande depeschens ord om att ögonblicket närmade sig, då en skandinavisk försvarsallians skulle rättfärdigas av hela Nordens intressen³.

Formellt innebar detta mycket riktigt en omformning och diplomatisk mildring av konungens ord. Men i realiteten bands genom Hamiltons förfarande svenska regeringen hårdare. Kung Carl hade fått täckning. Frågan befann sig då den kom till Stockholm redan på det diplomatiska förhandlingsstadiet. Sveriges laglige representant i Danmark hade med dess utrikesminister träffat överenskomelser i alliansspörsmålet⁴. Hamilton har som påpekats betecknat det som en fördel, att genom hans ingripande förhandlingarna lades i hans i stället för danske stockholmsministerns händer, och utan tvivel har han här pekat på ett av de viktigaste skälen för sitt handlings sätt. Men fördelen var ej, såsom han ville

¹ Jfr s. 188.

² Hamilton, Anteckningar, 12.

³ Jfr s. 185.

⁴ Jfr Hamilton, Anteckningar, 12 f. T. o. m. om de ekonomiska villkoren för den svenska hjälpen gav sig Hamilton i förhandling den 23 juli.

göra troligt, att svenska regeringen uppnådde större handlingsfrihet. Motsatsen var fallet. Vinsten av Hamiltons melankomst låg helt och hållet på den skandinaviska allianspolitikens sida.

Hamilton gick ett steg vidare för att binda sin chef vid de överenskomelser han på grundval av skodsborgsamtalet träffat med Hall. Om han gått för långt i sin uppgörelse, skrev han till Manderström, var det icke värre än han kastades över bord¹. Om Manderström valde att, i motsats till Hamilton, beröva Hall frukten av kung Carls försäkningar, måste han således icke blott desavouera konungen — något som regeringen vid tidigare tillfällen visat sig beredd till vid fall av behov —; han hade också att räkna med en offentlig brytning genom Hamiltons avgång från ministerposten. Hamilton hade kastat hela sin ställning i allianspolitikens vågskål.

Då kung Carl på Skodsborg erbjudit Danmark allians, förklarade han sig inför Hamilton vara fullkomligt överens med Manderström och hela konseljen. Genom uttrycket att han blott trott kungen till hälften, lät Hamilton inför Manderström påskina, att han dock i någon mån påverkats av denna försäkran². Den föregående framställningen torde emellertid ha visat, att han i hela sitt handlande utgjick från att konungen icke hade regeringen bakom sig. Vilket var verkliga förhållandet³?

Det aktstycke Henning Hamilton framför allt stödde sig på, när han under försvaret av sitt uppträdande sökte bevisa Manderströms medskyldighet i allianspolitiken, var dennes not till London och Paris av den 19 juli⁴. Av naturliga skäl har Hamilton emellertid underlåtit att framhålla, att denna depesch, till vars för Danmark gynnsamma innehåll

¹ Jfr. s. 186.

² Jfr. s. 186.

³ För det följande avsnittet jfr framför allt Clason, Skodsborgsmötet och Utrikesdalskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 69 ff, där frågan utförligt diskuteras.

⁴ Hamilton, Anteckningar, 7 ff.

jag strax skall återkomma, var provocerad av honom själv. Den 14 juli framhöll han i ett privatbrev till Manderström, att danska frågan nu äntligen nått den punkt, där den icke kunde stå stilla. I Danmark var man så led vid osäkerheten att man hellre underkastade sig ett krig, i förhoppning på vänskapliga makters mellankomst. »Naturligtvis hoppas man också understöd af oss, och Hs Mjt blir sannolikt utsatt för starka påkänningar, så mycket svårare att emotstå, som Danska regeringen ej skall underlåta att för Hs Mjt, såsom för mig, framhålla huru den nu till alla delar, äfven med afseende på Slesvig, följt våra råd. Jag har velat skynda med framställningen af dessa förhållanden... emedan Du möjligen kan anse nödigt att känna Dig före i London och Paris, för att veta hvad man der gör, om krig verkligen skulle utbryta före vintern»¹.

Manderström följde rådet. Samtidigt som han med kung Carls resällskap sände Hamilton sin 19 juli-depesch, skrev han privat, att Hamilton därav kunde se, att brevet av den 14 juli kommit fram. »Jag tyckte ej att det kunde skada att ge Frankrike och England en liten pousette; och dessutom skulle väl Kungen ha något att fägna sin höge Herr Broder med. I öfrigt har han lofvat mig söka öfvertala honom att icke skjuta vid Elben, utan vänta till dess de komma till Ejdern, och att säga honom att för en strid i Holstein lägga vi ej två strån i kors»².

Den lilla pousettens innehåll var följande: genom marspatentet hade danska regeringen beviljat Holstein alla rättigheter Tyska förbundet fordrat, och den måste därför betrakta Slesvig var danska regeringen villig att utvidga dess friheter;

¹ Hamilton t. Manderström, 14. 7. 1863; UUB, F 860: o. Det förtjänar att påpekas, att Hamilton här förutsätter, att kung Carl under sitt besök i Danmark skulle bli föremål för påtryckningar från danska regeringen. Hans förundran och oro inför Halls ankomst till Skodsborg vinner därigenom en egendomlig belysning. Det kan ifrågasättas, om arrangemanget verkligen kom som en överraskning för honom.

² Manderström t. Hamilton, 20. 7. 1863; UUB, F 860: k.

i varje fall saknade Tyska förbundet talan i denna fråga, och förbundets inblandningsbegär var en fara som hotade Nordens, ja sannolikt hela Europas fred. Manderström trodde inte att engelska och franska regeringarna kunde önska att ett krig utbröt i Norden redan under innevarande år, men det kunde bli fallet inom få veckor, om inte Danmark fick de båda regeringarnas understöd som skydd mot Tysklands aggressiva åtgärder. Sin rätt att yttra sig i frågan grundade Sverige-Norge på vänskapen med England och Frankrike, samt på de allvarliga följder för dem själva en konflikt kunde medföra, vari de lätt kunde dras in, eftersom deras dyrbaraste intressen icke tillät dem att lugnt åse, hur grannarna krossades under förevändningar som sedan kunde sätta deras eget oberoende i fara¹.

Utan tvivel var 19 juli-noten det kraftigaste diplomatiska stöd svenska regeringen dittills givit Danmark, ett godkännande av den politisk Danmark med marspatentet slagit in på, och för visso någonting att glädja kung Fredrik med. Den utgör också ett bevis — i den mån ett sådant är av nöden — för att danska frågan varit föremål för diskussion mellan konungen och Manderström innan den förre for till Danmark. Men därmed torde depeschens beviskraft vara uttömd. Den var ett dristigt formulerat försök att få västmakterna att förhindra ett krigsutbrott. Avslutningsorden, som ju hotar med svenskt-norskt deltagande i en konflikt, tjänade samma syfte utan att förplikta Sverige-Norge. Om allians nämnes icke ett ord.

Samtidigt som Manderström i London och Paris förklarade, att danska regeringen måste betrakta en förbunds- exekution i Holstein som en fientlig handling, sökte han genom kung Carl förmå Danmark att icke möta exekutionen med våld: konungen skulle säga kung Fredrik, att för en strid i Holstein lade Sverige icke två strån i kors. Givetvis medförde ett sådant råd moralisk förpliktelse för Sverige att i gengäld ingripa till Slesvigs försvar, men sådana förpliktelser hade svenska regeringen under åratat hopat över sig,

¹ Das Staatsarchiv VI (1864), 218 f.

utan att för den skull vilja ingå något försvarsförbund. Även kung Carls besök i Danmark skulle, om han höll sitt löfte till Manderström, tjäna till att avböja konfliktens utbrott utan svenska åtaganden.

Samma karaktär har i själva verket också en konfidentiell depeesch, som Manderström en vecka senare avlät till Wachtmeister i London. Carl XV, hette det, skulle säkerligen ej anse det förenligt med sina intressen att ta aktiv del i en strid, som gällde blott Danmarks tyska landsdelar, och han hade därför vid sin avresa ytrat avsikten ett söka örmå kung Fredrik att icke med vapenmakt möta ett angrepp i Holstein. Det var dock ovisst om han skulle lyckas läri; i varje fall var redan tyska trupperns inryckande i Holstein ett hot mot Slesvigs gräns, och en sådan eventualitet skulle oundvikligen sätta Sverige-Norge i det låget, att de borde (devoir) fatta de allvarligaste beslut¹.

Avsikten med skrivelsen är tydlig: fastän Sverige icke ville slåss i Holstein och t. o. m. sökte förmå även Danmark att avstå därifrån, var en tysk förbundsexekution där ngen ofarlig historia, utan ett allvarligt hot mot freden. Västmakterna borde därför använda hela sitt inflytande för att förhindra en sådan konflikt.

Då Manderström sände kopia av denna depeesch till Hamilton, fogade han därtill en kommentar, som Hamilton, och efter honom Sam Clason, tillmätt betydelse i sammanhang: »Eftersom jag icke vet vad Konungen i dessa dagar kan ha överenskommit (aura pu convenir) med konungen av Danmark, har jag måst uttrycka mig med stor försiktighet»². Både Hamilton och Clason dra därav slutsatsen, att Manderström förmodat att ett avtal skulle eller kunde träffas under konungamötet. Slutsatsen är oriktig, för såvitt med avtal skall avses någonting för Sverige förpliktande. Manderströms försiktighet var dikterad, måhända i någon mån

¹ Clason, Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 70 f.

² Hamilton, Anteckningar, 10. Clason, Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 70. Översatt.

av osäkerhet om, huruvida kung Carl skulle hålla sitt löfte att söka förmå kung Fredrik till moderation, men först och främst av det faktum som noten själv understryker, att resultatet av denna bearbetning var ovisst. Det är i frågan om motstånd eller icke motstånd i Holstein som Manderström tänkt sig att konungarna kunde bli ense. Innan han fått klarhet härom, kunde han endast med återhållsamhet uttala sig om följderna av en exekution.

I Manderströms skrivelser före och under konungamötet finns sålunda ingenting som bestyrker Carl XV:s påstående att han, då han erbjöd allians, var fullkomligt överens med sin utrikesminister och f. ö. med hela konseljen. När Manderström genom Hamilton erfor konungens yttrande härom, svarade han också med en kategorisk dementi. Det är plågsamt att behöva säga, att det är taget alldeles ur luften, skrev han. »Med mig har ej, på långliga tider talats ett ord härom, förrän dagen före afresan, den 19de, då jag var ute på Uricsdal, för att underställa min depeesch af samma dag, och då endast i ganska allmänna ordalag, och utan att ett ord nämndes om en Alliance. Till ingen af våra Colleger är ett ord taladt om denna sak, förr än på Bäckaskog (sålunda efter Skodsborg!) till De Geer, hvilket icke heller vidrörde de kinkigaste punkterna»¹.

Om Manderström, som kände Hamiltons alliansbenägenhet, verkligen varit överens med konungen i denna fråga, skulle han ha saknat rimlig anledning att förneka detta, allra helst som han ändå nu, nolens volens, beträdde allianspolitikens bana. Hans dementi måste tagas för god. Kung Carls påstående behöver icke därför betraktas som medvetet oriktigt. Han var ingen distinktionernas man. När han med Manderströms välsignelse för att övertala danskarna att icke skjuta

¹ Manderström t. Hamilton, 1. 8. 1863; UUB, F 860: k. Orden »våra Colleger» är ett lustigt tecken på att Manderström ännu levde kvar i den tid då Hamilton tillhörde konseljen. Hamilton var för visso för Manderström ingen minister vem som helst, utan den förre partichefen. Detta bör hållas i minnet, då man bedömer styrkan av den press Hamilton förmådde lägga på sin förman.

vid Elben, har han ansett det självklart att svenskarna i gen-
gård fick skjuta vid Ejdern.

Sin regerings förmåga att skilja mellan moraliska och
politiska förpliktelser ägde han icke.

5.

Att Manderström förnekade alla förhandsöverenskom-
nelser med kung Carl i alliansfrågan, behövde icke i och
för sig betyda att han avvisade den politik konungen in-
ugurerat på Skodsborg. Vilken ståndpunkt han intog här-
idlag, ådagalägges av hans första reaktion inför Hamiltons
neddelanden i saken.

Underrättelsen hade vållat honom livliga bekymmer,
krev han. Han hade hoppats att tanken på andra krigs-
tekar — d. v. s. en uppgörelse med Ryssland — skulle ha
noderat oss något med afseende å den Danska frågan,
men jag kan omöjligen göra mig reda för en tankegång,
om icke har någon rationell grundval». Framför allt tycks
det ha upprört Manderström, att konungen tillrätt blockad
av de tyska hamnarna såsom svar på förbundsexekution, ty
det var enligt hans mening lika med krig, och att förhindra
ett krig för Holstein var som vi sett huvudsyftet för Man-
derströms diplomatiska verksamhet vid denna tid. Man fick
nu, fortsatte utrikesministern, söka förmå stormakterna att
förhindra exekutionen, ty eljest blev det krig redan i höst,
och ej annat än jag kan förstå, komma vi otvivelaktigt ge-
kast med uti dansen, hvarpå vi sannerligen ingalunda är be-
redda». Manderström förstod icke hur man tänkt sig ett
örsvarsförbund, inte heller varifrån man skulle ta de stora
truppmassorna och framför allt pengarna, »ty hågen att vo-
dera sådana för ett dylikt ändamål, blir *profecto* ganska li-
ten». Men han ansåg sig icke kunna göra någonting, utom
att hoppas att kalken även denna gång kunde avböjas¹.

Lika litet efteråt som i förväg har Manderström sålunda
anktionerat konungens utfästelser och uppträdande. Det

¹ Manderström t. Hamilton, 29. 7. 1863; UUB, F 860: k.

kan icke råda något tvivel om att han önskat hela erbju-
dandet ogjort. Men hans snabba resignation är påfallande:
den säkra utsikten för Sverige att komma med uti dansen
bedömde han såsom någonting utanför sin kontroll. Han
kunde ingenting göra utan att hoppas. Sådant var det tvångs-
läge vari förhandlingarna mellan Carl XV och Hall samt,
icke minst, mellan Hall och Hamilton, satt honom.

Manderströms kritik drabbar därför icke så mycket
allianstanken som sådan, utan mera detaljerna av konungens
yttranden. Först och främst var han missnöjd med att Carl
genom att tillråda blockad motarbetat hans strävan att få
konflikten skjuten på framtiden. Hans betänkligheter gällde
vidare hjälptruppernas storlek och hela företagets finansie-
ring. I dessa avseenden byggde emellertid hans farhågor
på tämligen lös grund. Hamilton hade i sin privatrapport
från Skodsborgmötet icke, såsom i Anteckningar, nämnt siffran
20.000 man, men hade däremot omtalat att kungen för ho-
nom uppräknat »de ofantliga truppmassor öfver hvilka han
kunde disponera, och med hvilka Han ville gå öfver till
Als, för att hota Tyskarne i flanken»¹. Svårigheterna att
få anslag av riksdagen stod givetvis i proportion till hjälpens
storlek. Manderströms betänkligheter berodde alltså till en
del på brister i de informationer Hamilton gav honom.

Efter kung Carls återkomst till Stockholm den 1 augusti
fick Manderström tillfälle att lära känna även den andra
partens uppfattning om vad som passerat, och under över-
läggningar med konungen och den del av konseljen som
befann sig i huvudstaden, arbetade han på en depesch som
skulle utgöra svar på Hamiltons av den 23 juli. Depeschen,
daterad den 7 augusti, har i det föregående delvis citerats,
såsom källa för fastställandet av kung Carls uppträdande på
Skodsborg. Det gäller nu att utläsa dess vittnesbörd om
Manderströms och hans kollegers ståndpunkt i alliansfrågan².

Noten började, såsom vi sett, med kung Carls princi-

¹ Hamilton t. Manderström, 23. 7. 1863; UUB, 860: o.

² Jfr s. 183.

piella bekräftelse av vad Hall sagt Hamilton om samtalet på Skodsborg, men övergick därefter till vad Manderström kallar »några nyanser i uppfattningen». Noninterventionsprincipen i fråga om Holstein fastslogs; ingen allians förrän Holsteins utsöndring var ett fullbordat faktum. När konungen yttrat, att han ansåg ögonblicket närma sig då en defensivallians kunde slutas, hade han tillagt, att förverkligandet av en sådan åtgärd alltid måste bero på de ytterligare steg danska regeringen tog i denna riktning. Efter denna summering av kung Carls uttalanden till Hall fortsatte Manderström med en vidlyftig utläggning av konungens och svenska regeringens uppfattning av den aktuella situationen, dock utan att hävda att dessa tankar framförts redan på Skodsborg. Danska regeringen borde inte bara utsöndra Holstein utan också ge alla invånare i Slesvig samma rättigheter som konungarikets inbyggare. Båda dessa förhållanden borde vara reglerade, innan det definitivt kunde bli fråga om en defensivalliansstraktat i den mera vidsträckt bemärkelse ett sådant aktstycke brukade ha.

Så långt var depeschen ett konsekvent försök att reducera de förpliktelser kung Carl iklätt sig, och ledde följdriktigt till avböjande av en defensivallians i vanlig bemärkelse. Men så kommer medgivandet. Svenska regeringen insåg, att det kunde möta hinder för den danska att för ögonblicket vidla de påfordrade åtgärderna, och vågade icke ta på sitt ansvar att tillråda deras omedelbara införande. Detta hindrade emellertid icke, att konungen redan under förhandenvarande omständigheter var benägen att medge underhandlingar i syfte att, i mån av de medel han hade till sitt förfogande, ge Danmark stöd mot angrepp som konungariket och Slesvig kunde bli utsatta för. Detta stöd skulle innefatta icke blott bona officia hos de makter vars välvilja var oundgänglig för Danmark, om det skulle kunna utvärda en så ojämn strid, utan också verksamt bistånd med väpnade styrkor, begränsat till förhandenvarande omständigheter (l'éventualité actuelle) och till ett omfång som icke överskred de medel ständerna ställt eller kunde ställa till förfogande. Endast

inom denna gräns kunde konungen ta i övervägande de förslag, som danska regeringen, lämpligen genom Hamilton, kunde göra honom.

Senare hälften av noten diskuterade den hållning Danmark borde inta vis à vis Tyskland. Manderström underströk konungens råd att genast avslå Tyska förbundets krav om marspatentets upphävande. Likaså tillstyrktes Danmark att icke motsätta sig exekution i Holstein utan koncentrera sig på Danmarks försvar. Tanken på en blockad hade konungen funnit strategiskt riktig, men kunde vid närmare betänkande icke dölja för sig dess allvarliga politiska olägenheter: den skulle göra ett ogynnsamt intryck hos de vänskapliga makterna och på opinionen i Sverige-Norge, och därigenom försvåra det stöd konungen så livligt önskade få ge sin granne. I varje fall skulle Sverige-Norge förbli åskådare till en strid i de tyska hertigdömena, ehuru en sådan händelse otvivelaktigt skulle tvinga dem att förbereda ett mer aktivt ingripande i fall av behov, och detta vare sig en traktat avslutats eller ej¹.

Depeschen av den 7 augusti bär tydliga spår av att vara en kompromiss, och av denna anledning brister den i klarhet. Framför allt är det enligt Sam Clasons mening svårt att förstå motsättningen mellan en defensiv allians i mer vidsträckt bemärkelse, som inte kunde avslutas förrän efter Holsteins utsöndring och reformer i Slesvig, samt ett till förevarande omständigheter begränsat stöd mot angrepp på konungariket och Slesvig, varom man genast kunde underhandla. Skulle man underhandla men icke avsluta, förrän villkoren uppfyllts, eller var det blott en permanent allians som skulle undvikas? Clason påpekar också, att det stycke av depeschen som rör omedelbara förhandlingar, i Manderströms koncept tillagts i marginalen².

Onekligen skulle notens resonemang ha varit följdriktigare, om denna passus ej inskiutits. Dess innebörd skulle

¹ Hamilton, Anteckningar, 18 ff.

² Clason, Skodsborgsmötet och Ulrikstadskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 80 ff.

då ha varit, att Manderström sköt alliansfrågan på framtiden, i avvaktan på att de råd och fordringar efterkoms av danska regeringen, som kung Carl faktiskt framställt på Skodsborg beträffande Danmarks yttre och inre politik, och som närmare utvecklades och kompletterades i noten. Depeschen av den 7 augusti skulle med andra ord icke ha förpliktat Sverige mera än Manderströms noter till västmakterna den 19 och 26 juli¹. Men därmed skulle också Hall ha förlostat frukten av alla konungens försäkringar. Stycket om de omedelbara förhandlingarna är i själva verket just den vinst allianspolitiken hemförde av händelserna den 22 och 23 juli. Vilken var dess innebörd, och hur har Manderström bedömt denna eftergift?

I ett privatbrev av samma dag som notens datum meddelade Manderström Hamilton, att depeschen var överenskommen med De Geer, Lagerstråle och Thulstrup, »som bilda den för tillfället härvarande kärnan. Jag är dertill 'nödder och tvungen', och ehuru den icke säger allt för mycket säger den mera än jag velat hafva sagt, och jag är ännu ovisst om jag ej gjort rättare att stryka på foten; och skulle sannertligen ha gjort det, om jag trott sakerna komma i en bättre ställning derigenom»². Dagen därpå, då depeschen skulle avgå, understryker han på nytt att han handlat under tvång: han finner sig ryckt ett ej obetydligt steg ur den position han ditills lyckats bibehålla. Men det har då lyckats honom att göra en dygd av nödvändigheten, ty han tillägger: »detta *måste* förr eller senare äga rum, och jag tror icke ögonblicket är så alldeles oriktigt valdt». Tillägget är viktigt, ty det visar att Manderström trots den ovilja han visade mot att ikläda Sverige förpliktelser, icke varit okänslig för de argument Hamilton under flera månader i skilda former bearbetat honom med: att Sverige genom hela den politik det fört i danska frågan alltsedan kung Oscars tid bundit sig så vid Danmarks sak, att det förr eller senare måste ingripa aktivt. Ögonblicket var enligt Manderström

¹ Jfr s. 191, 194.

² Manderström t. Hamilton, 7. 8. 1863; UUB, F 860: k.

relativt gynnsamt för ett sådant engagemang; i detta stycke har utrikesministern sålunda stått kung Carls uppfattning nära¹.

Som vi sett sökte emellertid Manderström göra engagemang så litet omfattande som möjligt. Vad han avsåg med den begränsade allians, som man genast kunde förhandla om, framgår av kommentarerna i brevet till Hamilton den 8 augusti. »Hvad vi anse oss kunna erbjuda», skriver han, »är ett till förevarande tillfälle inskränkt medgivande af en till antalet och omfattningen modererad hjälpstyrka; utan att å Danmarks sida fordra några motsvarande förpliktelser; hvilka, i allt fall, troligen skulle blifva af noll och intet värde. Sådana skulle aldrig kunna hafva afseende å annat än ett krig med Ryssland; och i händelse af ett sådant, tror jag att vi bättre ensamme försvara Sverige, än vi med Danmarks biträde försvara Sverige och Danmark»².

De förpliktelser Manderström ville medge, skilde sig från en defensivallians i vidsträcktare mening genom att de dels inskränktes till förevarande tillfälle, dels icke gjordes ömsesidiga. Definitionen av orden »förevarande tillfälle», en kardinalfråga i detta sammanhang, torde framgå av Manderströms hela diplomatiska verksamhet vid denna tid. Tyska förbundet hade under hot om exekution i Holstein krävt marspatentets upphävande. Danmark skulle nu enligt svenska regeringens råd avslå denna fordran. Manderström hade satt krafter i rörelse för att via västmakterna förmå Tyskland, att trots detta icke verkställa sitt hot. Men om tyska trupper trängde in i Holstein, och om de, fastän de där icke — försåvitt de svenska råden följdes — mötte väpnat motstånd, angrep även Slesvig, då skulle förpliktelser inträda för Sverige-Norge att ingripa med väpnat bistånd. Kunde däremot en sådan händelseutveckling förhindras, vilket det ännu fanns goda möjligheter för, och om den dansk-tyska

¹ Om det inflytande på Manderströms relativa optimism som under rättelser från England kan ha utövat, jfr. Clason, Skodsborgsmötet och Utrikesdalskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 75 ff.

² Manderström t. Hamilton, 8. 8. 1863; UUB, F 860: k.

frågan följaktligen inträdde i en ny fas, skulle Sverige ha fria händer att på nytt bestämma sin politik.

Det är tämligen självklart att Sverige, som ju för egen del icke ens hade någon aktuell tvistefråga med något land, knappast kunde betinga sig några danska utfästelser i gengäld för ett så snävt definierat åtagande. Manderströms utläggning om värdelösheten av Danmarks bistånd är därför blott en något skrytsam förklädning av det faktum, att Sverige som pris för ökad riskfrihet, avsåg sig åtskilliga fördelar av förbundet.

Antydningens innehåller depeschen av den 7 augusti dessutom två argument, som skulle komma att spela den största roll under den följande tidens svenska försök att helt och hållet avböja en separat svensk-dansk allians. Det ena ligger inneslutet i den bisats, där makternas välvilja förklaras vara outhärlig för Danmark, om det skall kunna utvärda en så ojämn strid. Orden innebära en varning till danska regeringen att helt förlita sig på Sverige-Norges bistånd, och innehåller uppslaget till den alliansfientliga politik som segrade på Ulriksdal. Framställdes alliansen i denna passus såsom otillräcklig, så antyder depeschens slutord att den är onödig: antingen en traktat avslutats eller ej, skulle en strid i Holstein tvinga Sverige-Norge att förbereda ett aktivt ingripande¹. Även denna tankegång skulle Manderström återkomma till under sitt återtag från allianspolitiken.

Utan att komma i direkt och allt för uppenbar strid med konungens av Hamilton tillrättlagda utfästelser på Skodsborg, hade Manderström sökt beröva allianserbjudandet de flesta av de egenskaper som fått kung Carl att framställa det. Konungen hade sökt en väg för Sverige till aktivt deltagande i den väntade europeiska uppgörelsen, varur Skandinaviens enhet skulle framgå; alliansen var ett medel både att stärka Sveriges krafter under striden och att säkra resultatet, den skandinaviska unionen. I regeringens version var allianserbjudandet så vitt möjligt renat från sådana vidlyftig-

¹ Jfr s. 199.

heter. Det hade ställts snarare i den manderströmska diplomats än i skandinavismens tjänst.

Att noten av den 7 augusti ändå måste betecknas som en kompromiss, varur inte heller kung Carls politik gick lottlös, beror på att la force des choses lätt kunde visa sig starkare än regeringens försiktighetsmått. Detta insåg Manderström, men sökte trösta sig så gott det gick: »Att denna första hjälpsändning kan draga andra, och kanske ännu betydligare efter sig, ligger i sakens natur, och kan icke bortresoneras; men man får hoppas på att om krig utbryter — och lika med Dig tror jag icke derpå i år — Vestmakterna aldrig kunna tillåta att det blir långvarigt, och en eller två kampanjer skulle förmodligen göra oss mera godt än ondt...»¹.

Hur kompromissen tillkommit, vilken roll Manderströms kolleger därvid spelat och hur kung Carl bedömt resultatet, förmåler icke källorna. Enligt utrikesministern var depeschen överenskommen bl. a. med De Geer. Denne har i sina Minnen ingenting att meddela härom. Tvärtom antyder han, att han först då Ulriksdalskonferensen förbereddes, d. v. s. i början av september, visste vad frågan gällde. På Ulriksdal avstyrkte han sedan alliansen, så vida icke biträde vanns från någon av stormakterna². Det vill härav synas som om De Geer, liksom under ståtållarstriden hösten 1859, vetat att justera sina positioner efter majoritetens. Om konungens ingripande vet man genom Manderström, att »hvarjehanda tillägg och inpass äro på högstigen befallning införda»³. I vad mån han eljest haft lust och förmåga att penetrera notens innehåll med dess förbehåll och inskränkningar undandrar sig bedömande.

I varje fall saknades varken lusten eller förmågan hos Henning Hamilton. Sedan han den 12 augusti mottagit de-

¹ Manderström t. Hamilton, 8. 8. 1863; UUB, F 860: k.

² De Geer, Minnen I, 250.

³ Manderström t. Hamilton, 19. 8. 1863; UUB, F 860: k. Det ligger nära till hands att antaga, att inpasset om de omedelbara förhandlingarna hör till denna kategori, fastän givetvis formuleringen med alla dess reservationer bär Manderströms signatur.

peschen, förklarade han för Manderström, att han icke ville meddela den till Hall. »Min förtroliga dépêche till Dig innehöll . . . icke Hs Mjts verkliga yttrande, utan en fri öfversättning af detta, bringadt till sitt minsta möjliga innehåll. Skulle man nu ytterligare vilja . . . göra ytterligare inskränkningar och förbehåll, blir det kanske något starkt.» Kraven på Holsteins fullständiga utsöndring och på reformer i Slesvig förbisåg enligt hans mening, att danska regeringen icke var enväldig¹. Under alla omständigheter borde man icke mot ett mer omfattande försvarsförbund anföra skäl, som danska regeringen kunde undanröja. Hamilton påpekade detta för den händelse svenska regeringen inte ville ett sådant förbund ens efter Holsteins utsöndring och Slesvigs reformation, men ville inte därmed ha uttalat sig »emot ett försvarsförbund af större omfattning, hvilket till och med i närvarande ögonblick vore kanske väl så godt som en utan all ersättning gjord försäkran om hjälp . . .»². Öppet framträdde Hamilton här med anspråket, att hans version av kung Carls yttrande på Skodsborg skulle anses bindande för Sveriges utrikespolitik, någonting varuti varken konungen eller regeringen fick göra ytterligare inskränkningar. Försiktigt i formen men lika klart gav han en mer omfattande allianspolitik sitt förord.

Denna sin uppfattning följde Hamilton i görligaste mån också i praktiken. Sedan Hall den 8 augusti i en not till honom framsjällt önskan om en allians, fick han genom en depesch från Stockholm av den 12 augusti i uppdrag att föra förhandlingarna om traktaten³. Med stöd av en dansk pro-memoria uppgjorde han därefter ett förslag till traktat, som

¹ Jfr Hamilton t. Manderström, 12. 8. 1863: Svårt att driva regeringen framåt i fråga om Holstein, om man inte vill tillstyrka oktrojering. »I detta ögonblick tror jag emellertid, att vi kunna få allt hvad vi vilja, och får jag Din föreskrift att tillstyrka ett egenmäktigt steg från Regeringens sida, anser jag icke omöjligt att drifva det igenom.» UUB, F 860: o.

² Hamilton t. Manderström, 13. 8. 1863; UUB, F 860: o. Kritiken upp-repas utförligare, men karaktaristiskt nog med förbigående av förordet för en mer omfattande allians, i Hamilton, Anteckningar, 24 ff.

³ Hamilton, Anteckningar, 15 f. och 29 f.

godkändes av danska regeringen. Sverige-Norge tillförsäkrade enligt detta Danmark bistånd med tills vidare högst 20,000 man till försvar av de icke till Tyska förbundet hörande landsdelarna mot varje angrepp som kunde bli en följd av den pågående dansk-tyska tvisten. Understödet kunde påkallas av Danmark så snart fara förelåg för ett dylikt angrepp, t. ex. om Holstein besattes av förbundstrupper på grund av ett förbundsbeslut som inte bara angick hertigdömet inre förhållanden. De svensk-norska trupperna skulle kunna användas överallt inom Danmark och Slesvig, samt skulle överföras och underhållas på Danmarks bekostnad¹.

I detta utkast är villkoren tänjda till Danmarks förmån så långt det över huvud taget var möjligt efter den svenska noten av 7 augusti. Inskränkningen till det förhandenvarande tillfället hade översatts med orden om varje angrepp, som kunde bli en följd av den mellan Danmark och Tyska förbundet fortgående tvisten, varigenom förpliktelserna för Sverige utsträcktes utöver den pågående dragkampen om marspatentet, till att gälla också de nya faser av striden som otvivelaktigt skulle följa, även om man för tillfället lyckades förmå Tyska förbundet till moderation. Manderströms privat uttalade farhåga, att den första hjälpsändningen kunde dra andra efter sig, hade av Hamilton utnyttjats till ett för Danmark lovande inpass: inskränkningen till 20,000 man skulle gälla »intill vidare öfverenskommelse».

Det gällde emellertid att få utkastet godkänt av de svenska vederbörande. Hamilton hade redan på ett tidigt stadium uttryckt en önskan att få komma till Stockholm för instruktioner, men hade mötts av en kontraposition. Manderström föredrog att komma ner till Skåne. Utan tvivel har utrikesministern stärkts i sin föresats av Hamiltons nyss citerade kritik av 7 augusti-noten. Den gjorde honom, skrev han, »hvarjehanda hufvudbry». Tillsvidare nöjde han sig med förklaringen, att det var honom omöjligt att göra något förnuftigt helt av alla obetänkta förslag. Uppenbart sårad

¹ Hamilton, Anteckningar, 31 ff.

tillade han: »Detta lärer väl äfven Du få erfara...». Men ett par timmars samspråk skulle göra mera gott än skrivande fram och åter¹.

Hamilton var ingalunda trakterad av Manderströms förestående besök i Skåne². Framför allt tycks han ha velat undvika, att utrikesministern kom över till Köpenhamn. Han visade en nästan rörande omsorg om sin chefs tid och erbjöd sig att möta honom i Malmö den 25 augusti samt ställa det så, att de redan under den dagen kunde uppgöra sina angelägenheter »och Du den 26^e begagna först afgående jernvägs-tåg norr-ut»³. Vad som dölde sig bakom Hamiltons motvilja mot Manderströms resa, kan ej med säkerhet avgöras. Måhända har han, såsom han antyder i sina anteckningar, betraktat den som ett misstroende-votum, kanske har han också fruktat, att under samtal mellan Hall och Manderström hans ställning i alliansfrågan allt för tydligt skulle komma i dagen.

Men Manderström lät sig icke avskräcka. Sedan han programenligt sammanträffat med Hamilton i Malmö och fått dennes traktatutkast till betänkande några dagar, kom han den 29 augusti, trots Hamiltons invändningar, över till Köpenhamn, överlade i Hamiltons frånvaro med Hall, och återvände till Stockholm, tydligen utan att ge Hamilton något avgörande besked om utkastets vidare öden⁴. Av allt att döma önskade han först diskutera frågan med sina kolleger i regeringen, och det tycks redan i Köpenhamn ha blivit bestämt, att Hamilton i början av september skulle komma till Stockholm⁵.

Under överläggningarna i Stockholm visade det sig, att statsrådsmajoriteten ingalunda var villig att acceptera en alli-

¹ Manderström t. Hamilton, 18 och 19. 8. 1863; UUB, F 860: k.

² Jfr Hamilton, Anteckningar, 36 ff.

³ Hamilton t. Manderström, 18. 8. 1863; UUB, F 860: o.

⁴ Jfr Hamilton, Anteckningar, 38 f. Jfr vidare Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 41 ff. Alliansfrågans utveckling efter Manderströms köpenhamnsbesök behandlas ingående av Stenberg. Endast huvudfrågan, Ulriksdalskonferensens beslut, diskuteras därför i det följande.

⁵ Hamilton t. Wachtmeister, 31. 8. 1863; UUB, F 860: q.

ans sådan som den Hamilton projekterat eller ens sådan Manderström föreslagit. Med Gripenstedt i spetsen opponerade den sig mot varje skandinavisk allians, som avslutats utan medverkan av åtminstone en stormakt. Flera försök till kompromisslösningar gjordes. Bl. a. skrev Manderström ett förslag till traktat, där förpliktelsen inskränktes till angrepp som kunde bli en följd av danska regeringens vägran att återkalla marspatentet, och där hjälptrupperna förklarades skola utgöra en reservkår som skulle förläggas på de danska öarna, vilka de i första hand var avsedda att försvara. Men icke ens detta förslag vann oppositionens gillande. Man önskade över huvud taget ingen allians, men ansåg att danska regeringen kunde tillkännage, att Sverige-Norge var villiga sända en hjälpkår på 20.000 man, dock endast på villkor att någon stormakt samtidigt och aktivt uppträdde till Danmarks försvar¹.

Så stod saken då Ulriksdalkonferensen mellan Carl XV, De Geer, Manderström, Gripenstedt, Sibbern och Hamilton ägde rum den 8 september. Konungen försvarade allians-

¹ Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 47 ff. Stenberg söker göra troligt, att Manderströms kompromissförslag låg till grund för Ulriksdalskonferensen, och bygger hela sin plaidoyer för Manderström på tesen, att endast avvikelser från detta förslag kan betraktas som återtag från hans sida. (a. a., 52). Antagandet bygger på ett uttalande av Sibbern, att man på Ulriksdal diskuterat det av Manderström modifierade traktatutkastet. (a. a., 62). Det torde icke kunna upprätthållas. Hamilton visar sig både i breven till Manderström och i Anteckningar icke känna något annat utkast än sitt eget. (Jfr a. a., 114 f). Det avgörande beviset levererar den not av den 11 sept., som blev resultatet av konferensen. Inför västmakterna förklarar sig Sverige-Norge där beredda att i fall av behov överföra till Danmark en styrka på högst 20.000 man »för att samverka med danske konungens armé för försvaret av de delar av monarkin, som icke tillhöra Tyska förbundet». Koht, Die Stellung Norwegens und Schweden im deutsch-dänischen Konflikt, 265. Översatt. Det är här icke tal om en reservkår till öarnas försvar, och då noten eljest omsorgsfullt redogör för förpliktelseernas begränsningar, kan Manderströms utkast icke ha utgjort grundvalen för alliansfrågans utveckling fr. o. m. Ulriksdalskonferensen.

Kravet att svenska regeringen, om den över huvud taget inlät sig i överenskommelse med Danmark, endast skulle göra det i samråd med måktigare stater, restes redan den 31 aug. av Nya Dagligt Allehanda i en alliansfientlig artikel; NDA 1863, n:o 200, 31 aug.

tanken med värme, Hamilton ville under angrepp på kung Carls uppträdande på Skodsborg ha frågan betraktad som avgjord, Manderström förde ytterst lamt separatalliansens talan. De övriga tre och kraftigast Gripenstedt avvisade varje allians utan föregående samråd med stormakterna. De behöll fältet. Något formellt beslut tycks visserligen icke ha fattats, men frågan sköts upp och efter någon tvekan beslöt sig Manderström för att göra den av Gripenstedt och hans meningsfränder påkallade hänvändelsen till västmakterna¹.

Innebörderna av denna utgång har i den historiska litteraturen tolkats på skilda sätt. Koht anser, att man visserligen till formen nådde en kompromiss, men att därigenom den nordiska alliansen faktiskt avkrevs, eftersom man kunde förutse, att ingen av stormakterna skulle förbinda sig till militärt ingripande². Gentemot detta hävdade Clason, att västmakternas svar ej kunde förutses, samt att svenska regeringens över huvud taget icke bundit sitt fortsatta handlande vid resultatet av hänvändelsen. Även utan västmakternas medverkan var en svensk-dansk allians fortfarande möjlig. Frågan skulle sålunda ej ha avgjorts på Ulriksdal, utan uppskjutits³. Denna åsikt har bifallits och närmare motiverats av Stenberg i hans framställning av Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik. Ulriksdalsmötet var icke någon dödsstöt åt alliansen⁴.

Det är att beklaga, att Kohts distinktion mellan frågans formella och dess reella sida icke tillräckligt uppräthållits av efterföljarna. Tydligen avgjorde Ulriksdalskonferensen icke formellt alliansens öde. Men i sak hade domen fallit. Utan stöd i sitt statsråd hade konungen mött motstånd av den segervana kombinationen Gripenstedt-De Geer, vars ställning i representation och opinion gjorde den orubblig och

¹ Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 62 ff.

² Koht, Die Stellung Norwegen und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, 122.

³ Clason, Skodsborgsmötet och Ulriksdalskonferensen. Historisk tidskrift 1914, 98 ff.

⁴ Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 68 ff.

tillförsäkrade motståndet mot en separat dansk-svensk allians stödet av en allmän mening. Hänvändelsen till stormakterna genomdrevs. I själva verket var detta enda sättet att få frågan undanskjuten utan att tvinga Manderström till avgång¹. Nolens volens hade utrikesministern engagerat sig allt för djupt i alliansfrågan, för att kunna sitta kvar om förhandlingarna bröts sans façon. Hamiltons reträtt från Köpenhamn hade varit ytterligare en given följd av ett sådant beslut. Bådaderna, helst det första, ville alliansens moståndare undvika. De valde att lämna spörsmålet skenbart oavgjort.

Manderström accepterade den utväg till »anständigt återtag» som öppnats för honom, men utgångens reella innebörd undgick honom på intet sätt. Samtidigt som han genom sin not av den 11 september fullgjorde Ulriksdalskonferensens uppdrag, vände han sig i privata skrivelser till de svenska representanterna i Paris och London. Konungen hade, skrev han till Adelsvärd i Paris, givit löften som det icke var lätt att hålla, och stod nu inför ansvariga rådgivare, som icke vågade föreslå representationen åtgärder, som under rådande opinion nästan säkert skulle möta avslag, om man icke kunde försäkra, att starka allierade stod bakom². Ännu tydligare uttryckte sig Manderström till Wachtmeister i London: »Om vi kunna erhålla från England eller Frankrike, eller endast från en av dessa makter, den formella försäkran att vi, i händelse av invasion i Slesvig, icke skulle bli Danmarks enda aktiva bundsförvanter, då — men endast i så fall — kommer regeringen att samtycka till att understödja planen på en allianstraktat med Danmark — i motsatt fall ej³.

Någon engelsk eller fransk försäkran som den önskade erhöles ej⁴. Manderström drog konsekvensen härav. I en devesch till Hamilton den 5 oktober sökte han med alla medalliansen, och kunde för den händelse Hall insisterade, blott

¹ Jfr Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 67.

² Manderström t. Adelsvärd, 11. 9. 1863; RA.

³ Manderström t. Wachtmeister, 11. 9. 1863; RA. Översatt.

⁴ Jfr Stenberg, Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik, 89 ff.

utlova att för sin personliga del (»en autant qu'il dépend de moi») söka stödja hans önskan om en traktat¹.

Det stod efter Utrikeskonferensen fast, att en svensk-dansk allians var ouppnåelig så länge regeringen De Geer satt i Sverige och så länge ingen av Västmakterna lovade Danmark sitt väpnade understöd. De mått och steg Manderström även efter denna tidpunkt vidtog i alliansfrågan, innebar blott ett uppfyllande av löftet att för sin del göra vad han kunde, och förde icke frågan närmare sin lösning. Stora politiska konjunkturer lät stundom traktatens utsikter framstå i ljusare dager, men någon reell förändring inträffade icke. Hamilton fortsatte i Köpenhamn att arbeta för alliansen, i förhoppning att driva sin vilja igenom eller statsråden från taburetterna. Hans krafter förslog icke. Detsamma gäller om kung Carl. Den allianspolitik som konungen och Hamilton var för sig och på skilda banor bedrivit under våren och sommaren 1863 under sållsynt gynnande konjunkturer, och som vunnit Manderströms motvilliga och försiktiga medverkan, mötte sitt avgörande nederlag på Utrikesdalen 8 september.

6.

De händelser som här behandlats, är ett vittnesbörd om den skandinaviska rörelsens starka grepp om den svenska politiken efter två decenniers propaganda. Att Carl XV med iver arbetade för ett skandinaviskt program bevisar inte så mycket; dynastiska intressen verkade här vid sidan av skandinavismens egen makt att övertyga. Hamiltons exempel är mera talande. Då han sommaren 1861 kom till Köpenhamn var han icke skandinav, än mindre förespråkare för ett skandinaviskt försvarsförbund. Men idéernas och händelsernas beviskraft gjorde honom på mindre än två år till den kanske främste av den skandinaviska politikens målsmän. Allra mest upplysande är Manderströms fall. Hans känslor och ambitioner var närmast antiskandinaviska. Men ur hans ord och handlingar våren och sommaren 1863 talar ändå en

¹ Hamilton, Anteckningar, 42 ff.

fatalistisk övertygelse, att Sverige inte i längden kunde hålla sig utanför Danmarks strider, och att framtiden tillhörde den skandinaviska rörelsen. Däri ligger en stor triumf för den svenska skandinavismen.

Samma händelser ledde till skandinavismens definitiva nederlag. Allianstankens förolyckande var i och för sig ett hårt slag, men värre var, att man efteråt från dansk sida med skäl kunde hävda att den svenska politiken förfarit oärligt och att alliansförhandlingarna varit till skada för Danmark. På vem faller ansvaret? Knapptast på kung Carl. Hans skandinaviska aspirationer, men också gränserna för hans makt att förverkliga dem var kända för alla Nordens statsmän. Han bedrog ingen. På Hamilton? Hans verksamhet i Köpenhamn gick utan tvivel utöver den diplomatiske yrkesmannens vanliga rayon. Men han var heller ingen ordinar yrkesdiplomat, utan en av Sveriges ledande statsmän, som av omständigheterna förts till ministerposten i Köpenhamn. Man kan icke frångå honom rätten att begagna sin politiska förmåga för ändamål som syntes honom värda att eftersträva. Han led nederlag, men tog konsekvenserna därav och avgick från sin post.

Annorlunda med Manderström. Historieskrivningen kan icke fria honom från det ansvar han själv erkände, ansvaret att ha gjort sig till redskap för en politik som hans rättsmedvetande fördömde. Han gav efter för starkare krafter, för det svenska statsrådets ledande män. De ville icke offra Sveriges intressen, sådana de tolkade dem, för Danmarks och Skandinavians sak. De ville heller icke för öppenhetens och klarhetens skull offra den inrepolitiska enighet som var nödvändig för genomförandet av det reformprogram de framlagt. Men också på dem bar till sist de skandinaviska idéerna verkat. Utan tvivel har det svenska statsrådet så länge tvekat att bryta alliansförhandlingarna med Danmark, därför att även De Geer och hans kolleger i grund och botten betraktade hjälpen till Danmark som en moralisk förpliktelse.

Åke Holmberg.

(Tryckt februari 1947).